

GALEOTTO MARZIO

MÁTYÁS

**KIRÁLYNAK KIVÁLÓ, BÖLCS, TRÉFÁS
MONDÁSAIRÓL
ÉS TETTEIRŐL SZÓLÓ
KÖNYV**

**KARDOS TIBOR
FORDÍTÁSÁBAN**

TARTALOM

AJÁNLÁS

- 1 / JELES MONDÁS
- 2 / TRÉFÁS MONDÁS
- 3 / ELMÉS MONDÁS
- 4 / JELES MONDÁS
- 5 / ELMÉS MONDÁS
- 6 / BÖLCS CSELEKEDET
- 7 / JELES TETT
- 8 / ELMÉS MONDÁS
- 9 / BÖLCS MONDÁS
- 10 / BÖLCS MONDÁS
- 11 / ELMÉS MONDÁS
- 12 / BÖLCS CSELEKEDET
- 13 / BÖLCS CSELEKEDET
- 14 / JELES CSELEKEDET
- 15 / DICSŐ TETT
- 16 / BÖLCS MONDÁS
- 17 / KIVÁLÓ TETT
- 18 / BÖLCS TETT
- 19 / BÖLCS MONDÁS
- 20 / A KIRÁLY CSODÁLATRA MÉLTÓ TULAJDONSÁGA
- 21 / BÖLCS MONDÁS
- 22 / BÖLCS MONDÁS
- 23 / BÖLCS MONDÁS
- 24 / BÖLCS TETT
- 25 / BÖLCS MONDÁS
- 26 / BÖLCS MONDÁS
- 27 / BÖLCS CSELEKEDET
- 28 / BÖLCS CSELEKEDET
- 29 / TRÉFÁS CSELEKEDET
- 30 / BÖLCS CSELEKEDET
- 31 / BÖLCS MONDÁS
- 32 / MAGYARORSZÁG DÍCSÉRETE

UTÓSZÓ

AJÁNLÁS

Nemes János herceg!¹

Már rég szerettem volna valamit a te számodra is alkotni, hogy megérthesd belőle: Galeotto Mátyás királynak, a te szülődnek és néked legodaadóbb híve. Mikor magamban meghánytam-vetettem, mi is volna megfelelő a te gyermeki korodhoz, hogy téged az erényre serkentsen, eszembe ötlött királyi atyádnak némely pompás, bölcs meg tréfás mondása és tette. Úgy véltem, ez fog legjobban megfelelni korodnak. Ugyanis az apák és ősök családi példája lelkesíti és a virtusra ösztökéli a fiaikat. Mire felnőnek, beljük ivódnak az otthon példái, ők is úgy gondolkoznak majd, hogy nem szabad az ősök erkölcsétől tágitani, és a merész és nehéz ügyekbe fürge lélekkel vetik bele magukat. Jól tudja ezt Vergilius is, a költő, midőn így szól:

*Ősi erényre, férfi erőre tüzelnek-e vajjon
Aeneas atya és nagy elődöd, néhai Hector?*²

Mindazt, amit e könyvecskébe beleillesztettünk, legnagyobbbrészt saját fülünkkel hallottuk, vagy szemünkkel láttuk. Ugyanis állandó társa és vendége voltunk a felséges Mátyás királynak, amint azt te is igen jól tudod. Könnyen felfoghatja, aki átnézi az ókoriak könyveit, főleg pedig Livius, mennyire üdvös, ha megírjuk, amit mi magunk láttunk és hallottunk azokról, akik a dolgokat megcselekedték. Mert mikor a történetírók olyasmit írnak meg, amit másoktól hallottak, és nem maguk láttak, néha annyira eltérnek egymástól, hogy az olvasó bizonytalanságban marad. Ezért vitatkozik Livius olyan gyakran, mintha csak ki szeretné csalni az igazságot.

De ebben a kicsiny könyvben csak igaz és kétségbevonhatatlan dolgok vannak, minden alaposan művelt ember tudja, hogy ez mennyire fontos. Nemde a mi lelkünket is jobban megragadná Livius ékesszólása Scipio szépségéről, ha azt a bizonyos lecsüngő, fürtös hajzatot, azt a méltóságteljes magatartást, amit annyira magasztal, nemcsak olvasta, hanem saját szemével látta volna? Ki olvasta valaha is kétkedő lélekkel a Zsidó háborút, ki vonta valaha is kétségbe a Vespasianus család erényeit, hiszen a szerző, Josephus, állítja, hogy minden eseménynél jelen volt?³

¹ Corvin János herceg, Mátyás király törvénytelen fia egy boroszlói polgárleánytól született 1473. április 2-án. Apja 1479-ben törvényesítette, és hercegi rangra emelte. Mikor nagyanyja, Szilágyi Erzsébet 1482-ben meghalt, Hunyad várát és a hozzá tartozó birtokokat erre az egyetlen unokájára hagyta. Corvin János kiváló szellemi képességekkel rendelkezett, nyílt, egyenes természetű, bátor ifjú volt. Atyja gondos humanista nevelésben részesítette, magával vitte az osztrák hadjáratra, és minden módon biztosítani akarta trónutódlását. Ezért próbálta hozzáadni feleségül Milánó hercegének leányát, Bianca Sforzát. A nádori cikkelyek létrehozása is azt a célt szolgálta, hogy híve, Szapolyai Imre, álljon majd fia mellett. Sorra esketett fia hűségére városokat, megyéket, főurakat. János herceg mégsem lehetett király. II. Ulászló hadaival szemben Csontmezőnél 1490. július 4-én döntő vereséget szenvedett. Bizonyos fenntartásokkal II. Ulászló híve lett. Frangepán Kristóf leányát, Beatrixot vette feleségül, horvát banként védelmezte az ország déli határát. Korai halálában (1504) szerepet játszhatott erős italossága is.

² Vergilius: *Aeneis* III. 342-343.

³ Publius Cornelius Scipio Africanus maiorról (i. e. 235-kb. 183), a rómaiak egyik legnagyobb hősről van szó. (Titus Livius: *Ab urbe condita libri* XXXVIII. 53.) - Josephus Flavius (szül. 37) zsidó származású római író, a híres *Bellum Judaicum* szerzője, aki a felkelés résztvevőjeként, majd fogsága és kiszabadulása után szemlélőjeként ismerte az eseményeket és embereket.

Fogadd tehát, nemes herceg, ezt a kis terjedelmű, de nagyon hiteles munkát. Annak a királynak némely mondásáról és tetteről van benne szó, aki a törököt oly gyakran tönkreverte, aki legyőzte Csehországot, leigázta a románokat, lesújtott a lengyelekre, az ellene támadó Magyarországot a régi fegyelemben kezében megtartotta, meghódította Ausztriát, hadi erejével az Óceánt és az Adriai-tengert tette meg birodalma határává, és megszabadította Otrantót a török elnyomástól. De ezekről majd máskor! Most pedig térjünk vissza tárgyunkhoz; de előbb felhívom a figyelmedet arra, hogy a legnagyobb királyok, a legnagyobb uralkodók, a legelmésebb filozófusok, legfőképpen pedig Augustus császár gyakran tréfálkoztak. Aki erről tanúbizonyságot keres, olvassa el Macrobius könyvét és Plutarkhosz Apophthegmáit, és rá fog jönni, hogy igazat mondtam.⁴

⁴ Ambrosius Theodosius Macrobius (az V. század első fele) afrikai származású római régész és író *Saturnaliū Conviviorum libri VII.* című művéről van szó. Macrobius történeti, régészeti és mitológiai jegyzetanyaga valóságos tárháza az ókorra vonatkozó ismereteknek. - Plutarkhosz görög történetírót (46-120) a Párhuzamos életrajzok tette híressé, Galeotto azonban a Jeles mondások gyűjteményére (*Apophthegmata*) utal, melyet már Janus Pannonius lefordított, és Mátyás királynak ajánlott 1467-ben (*Plutarchi De dietis regum et imperatorum liber Jano Pannonio interprete*). Meg kell jegyeznünk, hogy Plutarkhosz és Valerius Maximus hasonló tárgyú munkája lett a reneszánsz facetiairodalmának mintája.

1 /JELES MONDÁS

AZ ELLENSÉGGEL SZEMBEN IS KÖTELEZŐ BECSÜLETÉRŐL

Hogy atyád az ellenséggel szemben is mennyire szótartó volt, nyomban kitetszik. Mátyás király éppen háborút viselt György, Csehország királya ellen, aki igen fortélyos ember volt, és Pál pápa ki is átkozta eretnoksége miatt. Mátyás király e háború alkalmával bátran és okosan járt el sok dologban, és sok híres város ostrommal való bevételével Györgyöt már-már megadásra kényszerítette. Végül is, mint az királyok között szokás, megbeszélésre jöttek össze, melybe mindkét részről csak néhány embert vontak be; Galeottót azonban, aki Mátyás király kíséretében volt, magukkal vitték a királyok magánszobájukba is, és ott kettesben beszélgettek. A beszélgetés befejeztével mindkettő a szállására ment. György király fiai - köztük az idősebbik is, a Victorinus nevű - apjuk parancsára elkísérték Mátyás királyt, és bementek Olmütz városába is. Mikor a pápai követ észrevette ezt, könyörögve kérte Mátyás királyt, hogy fejezze be győzelemmel a veszélyes és nehéz háborút, gondoljon a szentatyára, a kereszténységre, a súlyos veszteségekre. Ekkor a király megkérdezte a követet, mi módon volna ez lehetséges, hiszen a cseh nép a hadviselésben képzett, hadserege nagy, városai jól védettek.

- Hiszen láttad - mondta -, milyen nehezen vívtuk meg Olmützt is meg Brünn városát is.

Erre a követ így szólt a királyhoz:

- Kezed között vannak György király fiai, különösen Victorinus. Ez igen ügyes ember, benne van apjának minden reménysége. Fogasd el őt is, a testvérét is, és vége lesz ennek a háborúnak, mert az apát összetöri fiai rabsága, és azonnal megadja magát. Mindezt pedig a gyalázat árnyéka nélkül viheted végre, hiszen téged követve jöttek be Olmützbe, és te nem adtad nekik sem szavadat, sem ígéretedet, hogy visszatérhetnek.

Erre Mátyás király így felelt:

- György király fiai azért léptek be velem a városba, mert hittek szavaimnak. Én ugyanis egész úton nyájasan beszélgettem velük különféle dolgokról. Ezért semmiképpen sem fogom elfogatni, sőt inkább teljes tiszteletadással küldöm el őket. Szerintem ugyanis egyet jelent, akár tekintetemmel, akár valamely bólintással, mozdulattal vagy más módon nyújtom a baráti indulat és jóakarat reményét. Mert aki csak írott vagy adott szava miatt engedi el épségben ellenfelét, az nem a szavát félti, hanem a becsületét, hiszen nyomban árulással vádolnák meg, ha valamit tesz ellensége ellen, bár az fel tudja mutatni írott szavát. Aki azonban őszinte szívvel ápolja a hűséget, mindig ugyanaz marad, akár írás, akár adott szó, akár egy bólintás vagy nyájas társalgás kezeskedik is csupán felőle. Ezentúl óvakodj tőle, hogy ilyenfélét tanácsolj országomban, mert mi az effajta példamutatástól mindig irtóztunk.⁵

⁵ Galeotto itt Francesco Roverella pápai követre gondol, aki nem átalította pap létére ezt a pre-machiavellista elvet ajánlani.

2 / TRÉFÁS MONDÁS

Egyszer lakoma közben a királyi asztalnál tréfás beszéd járta éppen, és szó esett egy fejedelemről, akinek a felesége oly mértékben készen állott bárkinek kedvére tenni, hogy utcánynak tartották. Egy nem éppen bárdolatlan elméjű férfiú azonban védelmezni próbálta az asszony jó hírét, mondván, hogy gyermekei a férjéhez hasonlítanak:

- Ha ez az asszony házasságtörő volna, ahogy ti gondoljátok, akkor a szeretőjéhez, nem pedig a férjéhez hasonló fiakat szülne.

Azt hitte ugyanis, hogy a fiak törvényességének legfőbb bizonyítéka, ha hasonlítanak szülőjükre. Ekkor Mátyás király mosolyogva így szólt:

- Te se mondanád ezt még egyszer, ha átlapoztad volna a bölcsesség könyveit. Sőt, azt állítanád, hogy a gyermeknek apjához való hasonlatossága inkább vall házasságtörő, mint becsületes asszonyra. Az asszonyok ugyanis, mikor szeretőjüket ölelik, szüntelenül férjükre gondolnak, mert rettegnek, hogy férjük tetten éri őket. Innen van aztán, hogy ez a heves képzeleti játék a szülők képét vési a magzatokba. A legélesebb elméjű bölcsek, a legkiválóbb orvosok és tömérdek példa bizonyítja, hogy a képzelet műveli mindezt.

Az asszony védelmezője elpirult, mi pedig kacagva és tele vidámsággal állítottuk, hogy ez így van, felismertük, hogy, mint Avicenna⁶ tanúsítja, a lélekben megvan az erő a dolgok megváltoztatására, a mágia tudománya pedig éppenséggel nem idegenkedik az efféléktől, sőt, habozás nélkül igaznak tartja.

⁶ Avicenna (Abú Ali Ibn Szína; 983-1030) arab orvos, filozófus és költő. *Kánún* című könyve új korszakot nyitott az orvostudományban, s latin fordítása a XVII. századig egyetemi tankönyvként szerepelt. - Néhány oldallal később együtt szerepel vele Hippokratész, a görög orvostudomány legnagyobb alakja (i.e. 460-377); érdeme, hogy az évszázadok óta felhalmozódott orvosi tapasztalatokat megtisztította a babonától, és az orvosi gyakorlat alapjává a megfigyelést tette. Empirizmusa, szabad, bátor gondolkodásmódja az ún. görög felvilágosodás legnagyobb alakjává teszi.

3 / ELMÉS MONDÁS

Mátyás király Ferdinánd király leányát, Beatrixot vette feleségül. Ez a feddhetetlen erkölcsű, bájos fiatal leány irodalomban, tudományban jártas, kiválóan ékesszóló, válaszaiban méltóságteljes és talpraesett volt. Ahogy valamit elbeszél, ahogy a dolgokat intézte, mindabban volt valami kellem, ami felkeltette az emberek csodálatát. Nemcsak királynői méltóságának, de asszonyi elfoglaltságainak is úgy megfelelt, hogy az ókorból bárkivel felvehette volna a versenyt. Feddhetetlen erkölceit és tiszteletet parancsoló szüzi szemérmét még az is tetézte, hogy ügyes könnyedséggel tudta idézni az auktorokat. Mikor például egy nemesasszony változékony kedvejárásáról esett szó, nyomban idézte Vergilius versét, hogy:

*Szüntelenül meginog s fordulgat kedve a nőnek...*⁷

Ámde Beatrix, mikor Nápolyból a férjéhez költözött, leánykíséretet is hozott magával, ahogy azt a királynék szokták. Legtöbbjük hercegi, de a többi is tekintélyes családból való volt, csak-hogy - akár, mivel Beatrix volt rendkívül szép, akár, mivel valóban olyanok voltak - igen rútnak látszottak, különösen Magyarországon, mert a magyarok népe igen-igen szép. Mármost Magyarországon az a szokás, hogy a leányok, mikor úrnőjük kíséretében vannak, nem ülhetnek le, hacsak meg nem parancsolják nekik, és az úrnő helyet nem foglalt. Ezek a leányok azonban, miközben Beatrix éppen helyet készült foglalni, a királyné intését be sem várva letelepedtek. Ekkor egy nem éppen ostoba férfiú így szólt Mátyás királyhoz:

- Ezek a leányok tisztára megbolondultak, hogy a hazai szokás ellenére leülnek, mielőtt a királyné engedélyt ad rá.

A király így felelt:

- Tévedsz, éppen ebben rejlik a leányok legfőbb bölcsessége! Átlátják, hogy rútnak és formátlanok, tehát minden erejükkel azon vannak, hogy a férfiak meg ne lássák őket. A lehető legkisebbre húzódkodnak össze, hogy észre ne vegyék őket, hiszen ha állnának, mindenki szeme elé lennének kirakva, ülve azonban csak kevesen látják őket, s azok is ismerősök, így hát bizonyos értelemben fedve vannak. Hasznos dolog ugyanis, hogy ami formátlan és rút, ne kerüljön szem elé, nehogy az emberek gyülekezete fennakadjon rajta. Mert a szép gyönyörködtet, a rút pedig elszomorít.

⁷ Vergilius: *Aeneis* IV. 569-570.

4 /JELES MONDÁS

A lengyel király követei Visegrádra érkeztek. Így hívják ugyanis azt a királyi várat, mely Budától mintegy harminc stádiumnyira⁸ épült a Duna közelében, egy ugyanilyen nevű városkával egyetemben. Még a régi királyok építtették, de Mátyás király mindent rendbe hozatott, és gyönyörű épületeket emeltetett, mert bárkinél inkább tud gyönyörködni a szép épületekben, és annyira ért hozzá, hogy a leghíresebb építészekkel győztesként vetekedhetne a paloták pompájának és kényelmes beosztásának dolgaiban. Eljöttek, mondom, a fent említett követek, csupa olyan ember, aki tisztában volt vele, hogy Mátyás király igen éles eszű, és válaszaiban gyorsan határozó. Olyan hosszú beszédet tartottak hazai nyelvükön, hogy két órát eltöltöttek vele. Tudtak latinul, de az ott álló sokaság miatt hazai nyelvükön beszéltek, mivel nem akarták, hogy mindenki értse, amit királyuk üzen. Mátyás király annyi sok ember között egyedül értett ott csehül. (A cseh és a lengyel nyelv ugyanis kevés dologban különbözik kiejtésében.) Mikor befejezték a beszédet, Mátyás király megkérdezte őket, milyen nyelven akarják a választ, latinul-e vagy lengyelül. A követek a király döntésére bízták. Akkor Mátyás király először elejétől fogva sorjában elmondta mindazt, amit előadtak, sőt rendbe szedte, amit amazok szétszórtan és zavarosan mondtak el, majd a dolgok cáfolatába kezdett olyképpen, hogy maguk a követek is elnémultak. Ők ugyanis olyan dolgokat hoztak szóba, melyekre a király nemigen adhatott magyarázatot. Többek között például az elején azt mondták a követek, hogy Mátyás király nem cselekedett helyesen, mikor Lengyelország püspökeit királyuk ellen ingerelte és pénzzel támogatta. Nem példás magatartás egy király részéről király ellen lázítani az alattvalókat, a főurakat és a népet. Mátyás király minden egyebet megcáfolt, de a követek nagy csodálkozására ezt az egy ellenvetést utoljára hagyta. Már-már azt hitték, hogy elfeledkezett róla, vagy szándékosan kerülte ki, mert nem tudja megcáfolni. De miután a király egy darabig hallgatott, elmosolyodott, és így szólt a követekhez:

- Jelentsétek a királytoknak, hogy azt, amivel gyanúsítottatok, elfeledtük. Tiszteletre méltó azoknak a tévedése, akik a nagy fejedelmeket követik: így tanultam mestereimtől, és így is olvastam valamikor. Mert senki sem a tanítványt teszi felelőssé, az csak utánozza mesterét. A fiataloknak engedelmeskedniük kell az idősebbeknek, őket tartják mesterüknek. Én fiatalabb lévén, Lengyelország királyát, mint idősebb mesteremet követtem e dologban, és jó tanítványhoz illően mesterem ellen fordítottam tulajdon fegyverét. Ugyanis Lengyelország királya országom leghatalmasabb főpapjait nemcsak ellenem ingerelte, de nagy sereggel is támogatta.

Mikor ezt elmondta, a követek pironkodtak az igazat hallván.

Ebben a hosszú, mégpedig latin nyelven elmondott beszédben Mátyás király csupán egyszer vétett nyelvbotlással a grammatika ellen. Ugyanis így mondta:

„...ordinem, quam...”, vagyis nőnemben. De nyomban hozzáfűzte: „quem-et akartam mondani, hímnemben.” Mert Mátyás király beszédében mindig talpraesett, fortélyos értelmű, csiszolt beszédű és tartós emlékezetű, nagy gyakorlatú, és mindezeket inkább a tanult és ékesszóló férfiakkal való gyakori társalgás révén szerezte meg magának, mint tanulmányok útján. Hiszen csak tizennégy éves volt, mikor királlyá választották.⁹

⁸ A római stádium 138, illetve 148 méter volt, így aligha lehet a Buda-Visegrád közötti, Galeotto által megadott 30 stádium távolság kiszámításának alapja. 30 római mérföld már helyesebb adat (30 x 1,48 km = 44,4 km); a görög dolikhosz stádium alapul vételével pedig (30 x 2131,2 m = 63,9 km) a valóságosnál jóval hosszabb távolságot kapunk eredményként.

⁹ Az előadott történet valószínűleg 1474-1478 között játszódott le, vagyis a boroszlói táborozás és az Ulászlóval 1478. december 7-én kötött béke időpontja között. A tizennégy éves kor azt jelenti, hogy Mátyás nem 1440. hanem 1443. február 23-án született, és mivel 1458. január 24-én választották királlyá, a választás időpontjában még nem töltötte be tizenötödik évét.

5 / ELMÉS MONDÁS

Egyszer a király vendégei között éppen az ételekről folyt a szó. Ezeket magasztalták, amazokat ócsárolták, Avicennát és Hippokratészt hívták tanúságul a táplálékokra, mikor Mátyás király megszólalt, hogy magyar közmondás szerint „nincs rosszabb a sajtnál”. Sokan tagadták ezt, mivelhogy az uborka meg a kajszi és sok halféle is sokkal rosszabb a sajtnál.

- Márpedig - mondta a király - nyilvánvaló, hogy a közmondások mindig igazat mondanak. Ugyanis azt a szólásmondást nevezik közmondásnak, amely a tapasztalatot csattanós módon fejezi ki, és éppen ezért a filozófusok és szónokok szemében bizonyító erejű. De talán nem helyesen fogtátok fel ennek a közmondásnak az értelmét! „Nincs rosszabb a sajtnál” annyit jelent: ha semmink sincs, akkor rosszabbul megy a sorunk, mint amikor van sajtnk.

Sokan elálmélkodtak ezen a szólásmódon (hiszen a „van” és a „nincs” egymással ellentétes fogalmak, mivel az egyik, vagyis a „van” birtoklást, a másik pedig, vagyis a „nincs” hiányt jelöl), és csakhamar szóba került Ovidiusnak ama verse:

*Egykor a szellemi kincs még drágább volt az aranynál,
Most, aki nincstelen áll, árva hirébe kerül.*¹⁰

Valamennyien belátták a vers alapján, hogy a magyar közmondást helyesen mondják imígyen.

¹⁰ Ovidius: *Amorum* III. I. 3.

6 / BÖLCS CSELEKEDET

A magyaroknál pénteken kötelező a böjt. A napokat ugyanis már régóta a bolygókról nevezik el, mégpedig mindig arról, amelyik aznap az első órában az uralkodó csillag. De hatodnapnak is nevezik a pénteket egyházi szokás szerint, noha úgy kellene mondani, hogy „az ünnepen kezdve hatodik nap”. Ugyanis a feriának, azaz szabadnak az ünnepnapot mondják, és a péntek az Úr napján, azaz a vasárnapon kezdve a hatodik a sorban. Ezt a terhet azért rótták a magyarokra, mivel néhanapján eltévelyedtek a keresztény hittől; és úgy tartják ezen a napon a böjtöt, mint a nagyböjtben, vagyis nemcsak a hústól, de a sajttól, sőt a juhsajttól is tartózkodnak. Nagy bőségben vannak viszont Magyarországon a remek halak: a Száván és Dráván meg a Dunán kívül is vannak halban gazdag folyói. A Tibiscus, melyet Tiszának hívnak, nem nagyon széles, de mély, s annyira tele van hallal, hogy az ott lakó nép szerint csak kétharmad része víz, egyharmad része hal. De ez csak olyan paraszti beszéd. Bizonyos azonban, és mi magunk is gyakran láttuk tulajdon szemünkkel, hogy hálövetés abban a folyóban üresen nem maradt; mindig szépecskén akadt hal a hálóba, még nagy is. Ezenkívül tavak, halastavak s más folyók is vannak ott, melyek bővelkednek a kiváló és egyebütt ismeretlen fajú halakban. Gyakori egy hófehér húsú hal, nem túl nagy, mivel ritkán haladja meg a három-négy fontnyi súlyt, nagy fejű, pikkelytelen, s a farka az angolnához hasonló, igen kellemetes ízű, a magyarok menyhalnak nevezik, mi azonban most magyar angolnának fogjuk mondani, mivel Magyarországon nincs olyan angolna, amely a mienkhez hasonlítana. Ez a fajta magyar angolna sehol sem bukkant fel Itáliában, kivéve a comói tóban, de itt is csak átmenetileg. Az a hír járja ugyanis, hogy a milánói herceg, ez az erények követője, meghagyta, hogy hozzanak Magyarországból, és dobják a comói tóba. Mindezt csak azért mondtam el, nehogy talán azt gondolják, hogy túlságosan szigorú az örökös böjtölés ezen a napon.

Többek között azok is jó halak, melyeket a régieknél először *turnus*-nak, később farkashalnak neveztek. Varro szerint a miatt az erő miatt, melyet kifejtene. Szerintünk azonban mohó fogaik miatt. Ezt a halat, egy hanggal megtoldva a szót *luceus*-nak nevezik. Ugyanis *lükosz* görögül farkas, mármint az ü gyakran u-vá lesz (ezért mondunk Sullát Sylla helyett), majd még egy betűt csúsztatva belé, nehogy a *lucus* szót erdőnek vegyék, hívják *luceus*-nak. Ez a fajta hal Magyarországon hófehér, tömött húsú, és többnyire olyan hosszú, mint amilyen magas egy ember. A húsa olyan egészséges, hogy a halak között ez a legajánlatosabb. A legfinomabb ízű pedig a mája. Nagy csukamájak akadnak ám erre felé - görögül hepar -, s királyi csemegének számítanak! Mi, akik a király asztalánál ülünk, észrevettük, hogy Mátyás király soha ki nem szedte az elébe rakott csukamáját. Ugyanis szokás, hogy a közös asztalnál a jobb falatokat az arra méltóbbak számára tartogatják. Így hát, mivel senki sem mert hozzányúlni, egy nem éppen műveletlen s kicsit vakmerőbb férfiú megkérdezte a királytól, miért nem eszi meg azt a szép és oly finoman elkészített májat, mikor pedig mindenütt a királyok csemegéjének tartják. Ekkor így szólt a király:

- Ne higgyétek, hogy az ínyem nem elég finom ahhoz, hogy megkülönböztesse a jóízút a rossztól. Megfogadtam még gyermekkoromban, hogy soha jelenléteimből a csuka májához nem nyúlok. Egyszer jelenlétemben ketten betértek egy kocsmába, s a kocsmáros egy elég nagy csukát tálalt elébük, s a hal nagyságához mérten remek nagy májat. Az egyik, félretéve minden mérsékletet, az egész májat megragadta, és fel akarta falni, a másik pedig dühösen követelte a maga részét, hiszen ez a szokás, hogy amit odatálalnak, az közös. Elkezdtek veszekedni, a veszekedés hevében fegyverükhöz kaptak, végül kölcsönösen összeszurkálták egymást, s az egyik azonnal, a másik kevéssel utóbb meghalt. Ezért még gyermekkoromban megutáltam a csuka máját, mert láttam, hogy ennek a halnak a mája két ember halálát okozta,

és később is mindig borzadtam tőle, mert eszembe jutott az a szerencsétlenség, amelyet okozott. Pedig emlékszem rá, hogy finom ízű, hisz ez előtt a szégyenteljes öldöklés előtt gyakran ettem.

A király a többiek nem kis csodálkozására mesélte el mindezt, ami gyermekkorában oly erős hatással ragadta meg, hogy még felnőtt korában is megragadt benne. Mert egyébként a gyermekfogadkozás mit sem ér, változékony; így ítélt, aki látott gyereket, és elolvasta, amit Horatius mond róluk.

- - - - - mert a haragja
Támad, s meg-meg elül, óránként váltja a kedvét.¹¹

¹¹ Horatius: *Ars Poetica* 160.

7 / JELES TETT

Egy vitéz zsoldos katona, akinek Mátyás király hadjáratai során gyakran igénybe vette szolgálatait, meghallotta, hogy háború tört ki Mátyás király és Frigyes római császár között, akinek ő valamikor esküvel megfogadta, hogy háború idején visszatér hozzá, bárhol legyen is. Megkérte tehát a királyt, hogy engedelmével hadd mehessen vissza a császárhoz, mert vissza akar térni. Mikor először kérelmezte, a király egy kissé indulatosnak mutatkozott, felhozta, hogy nem igazságos dolog, ha a katonák háború idején hagyják ott azt, aki őket békében táplálta. Mert ki ad enni béke idején olyan katonának, akinek háborúban nem látja hasznát? De a katona megmondta távozásának okát: esküvel adta szavát, és megengedjen a király, föltett szándéka, hogy semmi módon vissza nem vonja. E szavakra megindult a király, a katonát sok szép ajándékkal elhalmozva visszaküldte a császárhoz, s mindenki előtt dicsérte elhatározását, hiszen adott szavát többre becsülte az előnyöknél és a király kegyénél.

8 / ELMÉS MONDÁS

Egyszer Mátyás király meglát fekete ruhában, hosszúra eresztett gyászos szakállal egy bizonyos embert, akinek kapzsiságát és fukarságát már több alkalommal kitapasztalta... Ez az ember elhalálozott fítestvérei miatt volt ekkora gyászban, javaikat örökösi jogon már birtokba is vette, noha a király színe előtt hosszasan pörösködött velük, míg éltek. Magához hívta a király az embert, és színlelve, hogy nem ismeri a gyász okát, megkérdezte, miért van oly igen fekete bánatban. Könnyezve válaszolt amaz:

- Fivéreim halála miatt.

Erre a király:

- Mondd kérlek, sokára vagy hirtelen ért a gyász?

- Sokára - felelte az.

A király erre így szólt:

- Magam is így gondolom. Mert te azt kívántad, hogy minél előbb meghaljanak, hogy te is minél előbb birtokolhasd javaikat. Az kínozt téged, az dönt hosszú szakállas gyászba, hogy bátyáid birtokait ily soká kellett nélkülözned...

Erre az ember elszégyellte magát, és abbahagyta a hamis zokogást.

9 / BÖLCS MONDÁS

Abban a társaságban, mely a királyokat körül szokta venni, szóba került egyszer a korok különböző volta. De mint az a mindennapi, rögtönzött beszélgetések alkalmával lenni szokott, a vége sokban eltért az elejétől. Mert a szavak ide-oda röppennek, tréfából komolyra, komolyból gyakran tréfásra váltanak, és ilyenformán az eleje és a vége úgy elüt egymástól, mint a fehér a feketétől. Ez a beszélgetés azzal végződött, hogy a régiek szerint az vált becsületére a hadak vezéreinek, ha részt vettek a csatában. Ennek bizonyítására idézték Titus Livius szavait,¹² azt a részt, melyben Brutus konzulról és Arrunsról, Tarquinius fiáról, a szemben álló hadak vezéreiről van szó. „Arruns... megsarkantyúzza a lovát és harci hévvel egyenesen a konzul ellen irányítja. Észrevette Brutus, hogy támadást intéznek ellene, és mert abban az időben dicsőségnek számított, ha valaki magával a vezérrel akaszkodott harcba, mohón állt a viadal elébe. Dühvel csaptak össze, annyira nem gondolt egyik sem teste védelmére, csak arra, hogy megsebezze ellenfelét, hogy csapásukkal a pajzsot és egymást keresztüldöfték, mindketten fennakadtak a lándzsákon, és haldokolva zuhantak le lovukról.”

A király felsóhajtott e Livius-rész után, és így szólt:

- Bárcsak ma is ez volna a szokás! Akkor megmutatná a harc, ki a bátor és erős fejedelem, lehullana a lepel nem egy gyáváról, aki húzva, halasztva, csücsülgetve, harcba nem bocsátkozva magasztalja a hadi vitézséget! Akkor rájönnénk, bölcsességből vagy gyávaságból lappanganak-e többnyire a kamrájukban azok, akiket a tapasztalatlan tömeg nagyra tart.

¹² Livius: *Ab urbe condita libri* II. 6. 8-10.

10 / BÖLCS MONDÁS

Vita keletkezett a király környezetében, hogy az országok közül a mi korunkban melyik válik ki leginkább a hadi tudományokban és a bátorságban. Különféle nemzetiségű férfiak voltak a körben, ahogy az lenni szokott, ha a fejedelem hírneve fennen ragyog. Majdnem az egész földkerekségről tömegesen tódultak a férfiak Mátyás királyhoz, aki felülmulta sokféle háborújával, temérdek győzelmével, nagy tetteivel túlragyogta Európa összes fejedelmeit, és kiváló emberséggel párosult jóindulat, nagy műveltség lakozott benne, szelíd és ékesszóló modorú volt, valamint sok nyelven beszélt. Értett ezenkívül a csillagászathoz, a platonista Apuleius műveiben olyan járatos volt, hogy tanait tökéletesen ismerte, gyakran megfordultak tehát udvarában teológusok, filozófusok, orvosok, költők, szónokok és csillagászok, valamint olyanok, akik valamennyi tudományról elő tudtak adni valamit. A vidékek kiválóságáról folyó vitában ki-ki a maga pártját dicsérte: a spanyolok Spanyolországot, a németek Németországot, a csehek Csehországot, és végül hogy ne kelljen minden fajtát külön felsorolnom, az olaszok Itáliát. Az ügy bizonyítására a műveltebbek a történetírók tanúbizonyságát hozták fel, a műveletlenek pedig azt fejtegették, hogy a történetírók állításai nem felelnek meg a mi korunk viszonyainak, és hozzáfűzték, a mi korunk a hadi tudományokban és hadigépekben különb a réginél, hiszen azóta csodálatos szerkezeteket és gépeket találtak fel, viszont elvetettek némely, habár antik gépet és fegyvert. Ekkor Mátyás király derűs tekintettel így szólt:

- Ha csak századrészt oly jó katonasága volna korunknak, mint a régieknek, ha olyan volna nálunk a hadi fegyelem, hogy össze lehetne mérni az övékkel, a törökök birodalma bizonyára nem volna olyan nagy széltében-hosszában. Ugyanis nem azt az ókort emlegetem, amelyik 500 és 600 között volt, hanem a rómaiak virágzó korszakára gondolok. Vagyis amikor kiviláglott a hadimesterségek, a gépek, a faltörő kosok roppant ereje, ahogy Frontinusból és Vegetiusból és sok más íróból napnál fényesebben kitetszik. Mit beszéljek azoknak az időeknek vezéreiről és császáraikról, hiszen senki sem olyan esztelen, még ha igen járatosnak tartják is a háborúzásban, hogy akár Hannibálnál, Nagy Sándor királynál, akár Marcellusnál, Scipiónál vagy Julius Caesarnál többre merné tartani, vagy legalább valamilyen tekintetben össze merné hasonlítani velük magát. Ha pedig ti az antik kort az ötszáz-as-hatszáz-as évekre teszitek, akkor nem tér el a véleményünk, mert ezekben az években kevesek hasonlíthatók a mi korunk hadvezéreihez, vagy éppen senki sem. Mert azáltal, hogy felújítottuk azt a kiváló és tapasztalt régi kort, sokkal jobban, kiválóbban foglalkozunk a hadi tudományokkal, mint az a barbár korszak, amely a 600. év után következik.¹³

¹³ Apuleius (szül. 125.) az afrikai Madaurában született, szónoklattanító és az újplatonizmust valló filozófus volt, egy híressé vált regény, az AranySzamár, és néhány más mű szerzője. Állítólag egyiptomi misztériumoknak hódolt. Ez a fejezet azért is figyelemre méltó, mert Hunyadi Mátyás tudatában - ahogy legalábbis Galeotto beállítja - élesen elszakad a fényes ókor a 600 körül kezdődő „barbár” korszaktól. - Frontinus és Vegetius római kori hadtudományi írók. Frontinus Sextus Iulius (40-105 körül) államférfi és hadvezér volt, egyik elveszett műve, a *De re militari* (A hadügyről) Vegetius munkájából ismeretes. Flavius Vegetius Renatus egyike azoknak a kevés számú római hadászati íróknak, akiket ismerünk. *Epitome rei militaris* (A hadügy kivonata) című művét 384 és 395 között írta. Voltaképpen kompiláció az a munka, az akkor meglevő hadászati művek kivonata, de mivel ezek elvesztek, a római hadviselés elveit az ő munkájából ismerjük.

11 / ELMÉS MONDÁS

Mátyás király udvarában sok volt az udvari ember, sok hódoló járt oda, és ezek közül néhány eszesebb hangosan társalgott a sok egyházi férfiú bűnös életéről. Éppen akkor ugyanis néhány gazdag főpap érkezett a királyhoz. Mert Magyarországnak tizenkét olyan gazdag püspöksége van, hogy jobbára csak a hercegségekkel hasonlíthatjuk össze őket, ha számos hadaikat, hatalmas jövedelmüket vagy földjeik termékenységét vesszük tekintetbe. Úgy is néznek fel rájuk, mint a hercegekre: a királyi tanácsban nagyszámú művelt kísérettel jelennek meg, és első helyet foglalnak el: a fejedelmekhez hasonlatosan csak előre megízlelt ételeket fogyasztanak. Nagyon sok apátság is van, például az, amelyik pannoniai Szent Mártonnak van szentelve, továbbá olyan prépostságok, mint egy-egy kiskirályság. Mikor javában folyt a társalgás a rossz egyházi férfiakról, belépett Mátyás király. Megtudván, miről folyik a szóbeszéd, mint tapasztalt és fortélyos férfiú, mosolyogva így szólt:

- Nem tudom, helyes-e, ha gonosznak tartjuk azokat, akik menekülnek a pokolbeli dolgok elől? A pokolban van minden baj és bűn, aki tehát borzad mindattól, ami ott van, az megítélésünk szerint derék ember. Mármost, hogy a papok mit kerülnek el, hogy csak a főbűnökről szóljunk, azonnal kiviláglik: a dölyfösséget nem, hiszen a külsejük, járásuk-kelésük még halottaiból is újra támasztaná a dölyföt; nem kerülnek a haragot sem: náluk a szolgákat ütni-verni, velük kegyetlenkedni, őket megostoroztatni és megöletni csak annyit jelent, mint „szigorúnak” lenni. Szégyellek beszélni annak a bizonyos püspöknek véres vadságáról, bőszen kegyetlenségéről, melyről talán ti is hallottatok-láttatok, a minap. Pedig Pál apostol, mikor püspököket választott, a hozzájuk intézett intelmekben meghagyta, hogy soha ne üssenek meg senkit. A kapzsiságot meg éppen nem távoztatják el maguktól, hanem akár tilos, akár nem, elhanyagolják isteni tisztüket, kifosztják az övéiket, és az imádság házát, a szent templomokat uzsorával és simóniával gyalázzák meg, hogy egyházi kifejezéssel éljek. A torkosságot és Venus mesterségét, melyet újabban bujaságnak mondanak, minthogy a bujaság mindig tobzódásra törekszik, ők az előkelő életmód egy fajtájának tartják. Erre vall az a sok tapasztalt szakács, a finom ételeknek, a szeretőknek és effajtaknak tömege, akiket tisztességgel nem lehet a nevükön nevezni. De irigykedni, mást megrágalmazni: ezt tartják ők udvari mesterségnek, ezt világias jártasságnak; másokat elnyomni, magukat kiemelni. De óhajtjuk is, hogy ez a főbűn csak legyen is az övék, mert ahogy a költő mondja:

*Gyötrőbb kint soha még nem eszelt ki Phalaris, a zsarnok,
Mint az irigység.¹⁴*

A restség pedig, amit a görögök „acediának” neveznek, úgy befonja őket, hogy örökké pihennek, örökké álmosak, elhanyagolják az istentiszteletet, s legtöbbször délig alszanak. Színlelni, tettetni, szavukkal, arcukkal, de nem szívükben jóságot mutatni, álnok hízélgéssel behálózni az embert: ez szerintük mesteri, ügyes elmeél. De hogy az igazat bevalljuk, egyet nagyon utálnak, hévvel riadoznak tőle, éjjel-nappal töprengve, szorgosan kerülnek, látványától borzadnak, félnek tőle, és soha sem kéréssel, sem fenyegetéssel, sem példákkal rá nem vehetők, hogy megkedveljék. Olyasmiről beszélek, amit a pokolban leledző dolgok közé számítanak.

Valamennyien mohón kérdeztük, mi az az egy? Mire Mátyás király azt felelte:

¹⁴ Horatius: *Epistolarum libri I. 2. 58.*

- Az ínség, attól menekülnek annyira a papok! Ennek a bajnak a lelőhelye pedig a pokolban van, mint Vergilius poéta az Aeneis VI. énekében bizonyítja: ott, ahol Orcusnak, azaz a pokolnak torkában levő sok szörnyet felsorolja, ezt fűzi hozzá:

*Rosszra bűjtogató Éhség honol és a rut Inség...*¹⁵

Így leplezte le Mátyás király a rossz papokat a maga elmés beszédével!

¹⁵ Vergilius: *Aeneis* VI. 276.

12 / BÖLCS CSELEKEDET

Hajdanában a frankok királya Nagy Károly volt, Pipin fia, aki egyéb jeles cselekedetei között megszabadította Hadrianus pápát a longobárdok elnyomása alól, és a longobárdok királyát, Desideriust feleségével és gyermekeivel elfogta. Ennek a királynak, Nagy Károlynak volt nővére révén az unokaöccse Roland, kiről annyi szép történetet énekelnek, hogy majdnem egész Európában csak ez visszhangzik a nép ajkán. Ha igen erős férfiről esik szó, azt regélik, hogy Roland támadt fel újra. Itália-szerte pedig már többé nem is a hős nevét értik rajta, hanem magát a bátorságot. Amikor fenyegetőző, vakmerő embert szidnak, gyakran használják kérdezetve, hogy talán második Roland-e. Ezenkívül azt is mesélik, hogy óriás volt, aki párbajt vívott egy bizonyos szaracén óriással, Ferrauszal. Azt is beszélik, hogy volt egy Durindál nevű kardja, amely vasat, követ átvágott. Mesélik, hogy ez a két hős a sors adományaképpen sebezhetetlen volt, csak testüknek bizonyos kicsiny részén nem, azért azt sokféle védőkész-séggel oltalmazták. Effajta balgaságok mindenféle tárgyat szolgáltatnak az énekeknek. Azt állítják, hogy Roland végül is szomjan halt. Mátyás király gyermekkorában annyi odaadással hallgatta az effajta énekeket és a hősökrol szóló megemlékezéseket, hogy elfeledkezett ételről-italról, s reggeltől estig étlen-szomjan álmélkodva semmi másra nem gondolt, csak az ő hatalmas kardcsapásaikra, bős küzdelmükre. Közben a győztes dicsőségén fölgülladva, kezét-lábát vívómozdulatokkal jártatta, mint aki abban a hitben van, hogy ő maga is ott van, és vitézkedik.¹⁶

Szülei bölcsen fölfigyeltek a zsenge gyermek ilyen érzéseire, és nagy reményeket kezdtek táplálni a gyermek Mátyás felől. A legnagyobb gonddal és szorongással nevelték az országlás elnyerésére minden tudományban, erkölcsben és királyhoz illő foglalatosságban. Mert noha ő volt a fiatalabbik testvér, az erény eme tüzecskéi miatt szép reményekkel megbizonyosodva, a gyermek Mátyás tanácsa szerint intézték minden dolgukat. János is, Sant' Angelo tituláris bíborosa, a pápa spanyoljogi tanácsadója és követe fennhangon mondogatta, hogy a gyermek Mátyásban már akkor megsejtette a királyi elmeélt és erényeket. És nem csalatkozott véleményében, mert Mátyást egész Magyarország, bár csak tizennégy éves volt, és a csehek foglya, mégis királlyá választotta, ámbár sok magyar főúr családja és kora révén előrébb való lett volna. De aki tudni óhajtja ennek a királyválasztásnak a történetét, olvassa el a mi könyvünket, melynek címe A közönségesen ismeretlen dolgokról.¹⁷ Itt bőven megemlékezem erről, amikor a végzet adta rendelésről beszélek.

¹⁶ Galeotto e helye arra mutat, hogy a Roland-énekeknek volt magyar feldolgozása is; ez jól összeegyeztethető azokkal az újabb kutatásokkal, amelyek szerint volt magyar nyelvű Trója-regény, Nagy Sándor-regény. Tudjuk, hogy ismeretes volt nálunk a Trisztán-monda is.

¹⁷ Johannes Carvajal spanyol bíboros volt a Sant' Angelo tituláris bíborosa; Hunyadi János idejében képviselte a pápát Magyarországon. - Galeottónak, *De incognitis vulgo* (A közönségesen ismeretlen dolgokról) című műve averroista-materialista és deista tételei miatt vált az inkvizíció céltáblájává. Úgy látszik, Galeotto egy időre Magyarországot és Mátyás király udvarát látta a maga számára legbiztonságosabb tartózkodási helynek. Természetesen műve kéziratát felajánlotta az uralkodónak. Egy vatikáni kódex jegyzeteiben rábukkantunk a vád legfőbb pontjaira. (Kardos Tibor: Néhány adalék a magyarországi humanizmus történetéhez. Pécs, 1933. 3-3.1.)

13 / BÖLCS CSELEKEDET

Miklós, modrusi püspök, akit Pius pápa küldött Magyarországra, Mátyás királyhoz érkezett.¹⁸ Elintézték, amiért jött, majd letelepedett Budán, és egész télen át élvezte a király vendégszeretetét és bőkezűségét. De a püspök nem az az ember volt, akinek magát szemtől szembe mutatta. Pompás külsejű, szelíd beszédű, behízelgő magatartású volt, de a bárány bőrében farkas rejtőzött. Hízgeléssel, udvaronc mesterkedéssel, ármányos széptevéssel, sőt kígyóöléssel és Judás-csókkal majdnem valamennyi magyar főurat tévedésbe ejtette, csak a királyt nem. Mert Mátyás is nyájas beszédű volt, csiszolt elméjű, okos, sokat forgott effajta férfiak között, és a hasonlót hasonlóval viszonzta Miklósnak, éppoly nyájasan intézte hozzá a szót, mint ő a királyhoz. Ezenfelül segítségére volt a király okosságának és élettapasztalatának csillagászati és arcismeretbeli tudása, melyet kiválóan művelt férfiakról sajátított el tökéletesen. A király kiválóságát az is növelte, hogy édesapja, János, akit az olaszok „Fehér lovagnak” hívnak, felismerve szülőtte ügyességét, minthogy ő maga nem tudott latinul, a legfőbb államügyekben a pápai követekkel való tárgyalások alkalmával soha más tolmácsot nem használt, csak a fiát, vagyis Mátyás már zseni korában magába szívta az országos ügyvitel ismeretét. És leginkább az arcjátékban való jártassága miatt nemcsak ennek, de sok más embernek is első látásra nagy hozzáértéssel ítélte meg természetét. Így hát már első találkozásukkor rájött, hogy milyenfajta ember legyen Miklós, ámbar soha nem mutatta. Mert a fejedelmek majdnem mind jártasak a palotai mesterségekben, a színlelésben és a tettetésben.

Miklós püspök ilyen embernél fogott tehát bele üzembe, melyek nemhogy püspökhöz, pápai követhöz, hanem csak a legsilányabb gazemberhez voltak méltók. Majd ezt, majd azt a magyar főurat vádolta meg, és igyekezett a királyt maga iránt kegyes indulatra bírni. A király helyeselt, és úgy tett, mintha mindent elhinne. És hogy a gazfickó még szabadabban beszéljen, néhanapján azt színlelte, hogy igen csodálkozik bizonyos embereken, akikkel ő igen sok jót tett. Ilyenféléket mondogatott:

- Alig tudom megérteni, hogy rossz szándékkal volnának irányomban. Azt gondoltam volna, hogy semmi látható okuk nincs a gyűlöletre!

Ezt azért tette, hogy még jobban kiismerje Miklóst. Mikor pedig Miklós azt hitte, hogy bensőséges kapcsolatuk révén a király szándékát és gondolkodását már kezében tartja, merészebb lett, és vádaskodásait azok ellen is fordította, akiknek érdemeik voltak személye körül, akik tiszteletben és ajándékokban részesítették. Ilyenformán már se kicsi, se nagy egyházi vagy világi személy (a főurakról beszélek) nem volt ment ennek a kígyónak a marásától: mindenkit megrágalmazott, mindenkit meg akart gyűlöltetni a királlyal.

Látta Mátyás király ennek a férfiúnak haszontalansággal párosult hálátlanságát, és üdvösen elrettentő példát eszelt ki az emberi nem számára, mellyel a rágalmazásoknak, már amennyire lehetséges, végét akarta vetni. Így szólt tehát Miklóshoz:

¹⁸ Miklós modrusi püspök, cattarói születésű dalmát főpap, latin nevén Nicolaus Machinensis (Mačinjain) 1463 nyarától 1464 második feléig tartózkodott Magyarországon. II. Pius pápa küldte, hogy segítséget kérjen a bosnyák király számára a török ellen. Mátyás is követségbe küldte hasonló tárgyban Velencébe. *De mortalium felicitate* (A halandók boldogságáról) című munkáját Vitéz Jánosnak ajánlotta fel 1465 előtt. Ennek az érdekes, racionalista jellegű műnek előszavában említi, hogy - már jóval korábban - egy szép telet töltött Váradon. A Galeotto által előadott dolgokról más forrás nem emlékezik meg, előadásának magvában még sincs okunk kételkedni.

- Amit te a magyar főurakról mondtál, nem nagyon valószínű. Mert én becsületesen és bőkezűen bántam velük. Semmiképp sem hihető az, amiről te engem érvekkel és ékesszólással meg akarsz győzni.

Erre az még jobban buzgott, azt állította, hogy kész a szemükbe is megmondani. A király ennek hallatára megkérte a püspök-követet, hogy legalább a magyarokkal szemben hagyjon fel mesterkedéseivel, hiszen a pápa nevében jött hozzájuk. Ő azonban megátalkodott gonoszságában, és a király baráti indulata és hajlandósága miatt elbizakodottságában azt hitte, hogy a királyt mindenre ráveheti, amire csak akarja. Megmaradt hát szándékánál, és azt mondta: nem tartozik ugyan rá, de azon szeretetteljes érzelemnél fogva, mellyel a királyt körülveszi, hajlandó akár mindent nyilvánosság elé is vinni. Arról beszélt, hogy a király üdvét többre értékeli, mint sok olyanét, akik vele jót tettek, ezért is mondott el mindent. A király várt egy darabig, hátha Miklós bűnbánattól indítva levetkezi kajánságát. Nem tartotta nagylelkű fejedelemhez méltónak a hiszékenységet, vagyis hogy füle nyitva legyen a rágalmazók előtt, de gondot okozott neki az is, hogy a művelt pápai követet kell megszégyenítenie.

Közben a főurak gyűlésre jöttek össze Budára, ahol most a királyi székhely van. Az egybegyűlt országnagyokhoz csatlakozott Miklós is, mit sem sejtve, sőt, abban a hitben, hogy a király lelkében már talajra találtak az ő vádaskodásai. Ekkor a király félrehívta Miklóst, és megtudakolta tőle, hogy még mindig a főurak szemére akarja-e lobbantani ellene való ármánykodásaikat. Miklós igennel válaszolt, abban a hiszemben, hogy ez soha nem fog bekövetkezni. Erre a király kézen ragadta a püspököt, és bevitte a főurak gyülekezetébe. Valamennyien felálltak, nyájaskodtak Miklóssal, mire így szólt a király:

- Itt az idő, hogy bekövetkezzék, amit annyira óhajtasz. Mondd csak el nyíltan, amiről oly gyakran suttogtál nekem. Hulljon le a lepel az ármányokról, az árulásról, melyet te felismertél ezeknél a főuraknál.

A püspök látva a sok főúr tiszteletreméltó arculatát, akik iránta mindig jóindulattal voltak, akiktől elfogadta a tiszteletet és az ajándékokat, és akikről soha semmi rosszat nem hallott, zavarba jött, egész testében reszketett, és összekulcsolt kézzel, lesütött szemmel hallgatott. Ekkor a király így szólt hozzá:

- Ha a pápa iránti tisztelet nem tartana vissza, nyíltan kimondanám, hogy nem illik a követeknek viszályt szítani, és ártatlan főurakat a fővesztés veszedelmébe sodorni. Menj, és távozz országomból! Ha pedig két nap alatt meg nem teszed, sorsod lesz a példa, amelyből mindenki megértheti, hogy az ilyenféle galádság és becsstelenség Mátyás királynak soha nem volt kedvére.

Késedelem nélkül távozott a püspök.

14 /JELES CSELEKEDET

Egyszer Budára jött egy igen vitéz lovag, nemzetsége német, neve Holubár. Csoda, mekkora ereje, milyen hatalmas teste volt! Azt mondták róla, hogy verhetetlen abban a fajta párviadalban, mikor előreszegzett lándzsával lovon rontanak egymásra, és már igen sok ellenfelét a földre döntötte előremeresztett kopjájával. Az előreszegzett lándzsákkal vívott párviadal, mely manapság a tornajátékokon divatozik, a régieknél nem volt szokásban. Viszont az igazi csatákban kihegyezett lándzsákkal harcoltak a régiek is, ezt Ovidius egy helye is bizonyítja, és Livius is elének tárja. Ovidius ezt mondja:

Ellenségén vad sebet ejtett egykor Achilles.

*Lándzsát mit ejte, a seb, lándzsavassal-írra heged.*¹⁹

És Livius is megemlíti Arruns és Brutus előreszegzett lándzsáját kölcsönös elestükkor.²⁰ De úgy látszik, a párviadalnak (akár valóságos, akár színlelt) erre a módjára látszik utalni valamilyen képpen Claudianusban²¹ is a lándzsavéggel ellátott rúd hasonló volta. De hogy tárgyunkhoz visszatérjünk, nem ugyanazon rendben csapnak össze lándzsákkal Magyarországon és Itáliában. Ott csakis hegygel ellátott rúddal, itt pedig gyakran tompa rúddal folyik a viadal. Csakhogy Itáliában hevesen rohan a ló, itt pedig gyakran ügetve, nem teljes vágtában harcolnak. De nem emlékszem, hogy olvastam volna a régieknél arról, amit „ellenzőnek” hívunk: ennél a lándzsát a hónalj alatti vastámasztékon tartják, nehogy hátralökődjön, hanem inkább fennakadjon.

Akárhogy is van, Mátyás királyt feltűzelte Holubár hírneve, és ilyen tornára hívta ki. Holubár visszautasította, mivel félt, hogy megsebzí a királyt. Mikor ugyanis a lovak és az emberek teljes erővel összeesnek ezek az éles hegyű, erős rudakkal, aligha kerülhető el, hogy a bajnok, legnagyobb veszedelmére, a földre ne zuhanjon, vagy keresztül ne szúrják, vagy úgy össze ne zúzza magát, hogy az sebeknek is beillik. A király kényszerítette a vonakodót, hogy vele barátilag megvívjon. Holubár nem mert újból nemet mondani a királynak, de elhatározta magában, hogy a király legcsekélyebb lökésére meg fog hátrálni, és inkább a földre esik, mintsem erejét és ügyességét a király vesztére fitogtassa. A király azonban észrevette ezt, és azonnal minden szentekre és királyi becsületére megfogadta, hogy kivégezteti Holubárt, ha valami ilyesfélére jönne rá, Holubárt pedig esküvel kényszerítette, hogy úgy fog vívni Mátyás király ellen, mint legkeményebb ellenfelével. Holubár megtudta a király szándékát, esküje is kényszerítette, meg félt is, hogy főbenjáró büntetést von magára, ha másként cselekszik, felkészült tehát a bajvívásra, melyben mindig győzni szokott. Mindent előkészítettek. Sok ezer ember, köztük magam is néztük, mivel a Szent Zsigmond téren ment végbe. Összees a király és Holubár, lovaik, ki-ki a maga módján vágtatnak. Mindkettőnek igen erős volt ugyanis a lova. Olyan bőséggel találta a rudak, hogy Holubár karját törve ájultan zuhant a földre a ló fara felől. Az ütés a homlokán találta. A királyt mellén érte a lökés, és a heves csapástól nem sokkal utóbb a ló oldalán siklott a földre. A bal lába valamicskét megsérült, de rögtön talpra állt, és megragadta a lova gyeplőjét. Holubárt társai fölemelték, a király pedig meggyógyíttatta, és mikor egészsége helyreállt, lovakat, drága ruhákat és sok pénzt adott neki

¹⁹ Ovidius: *Remedium amoris* 47.

²⁰ Livius: *Ab urbe condita libri* II. 6. 8-10.

²¹ Claudius Claudianus késő római epikus költő (kb. 350-370) valamelyik művében. Galeotto állítása inkább csak valószínű.

ajándékba. Holubár visszatért hazájába, és fennen dicsérte a király bőkezűségét és vitézségét. Hogy az igazat megvalljam, én magam is csodáltam a bajvívásnak ezt az eredményét, mert Holubár hatalmas testében hatalmas erő lakozott, Mátyás király pedig közepes alkatú és közepes erejű. De Mátyáson valamennyien csodálkoznak, még engem is meglepett néha, aki pedig régóta ismerem. Mert mikor lovagol a király, tenyérnyivel nagyobbnak látszik, mint mikor gyalog megy, ha valaki mérícskélne a magasságát jártában és lovaglás közben. Egyszer is úton voltunk hatalmas sereggel. A király földött fővel és eltakart arccal lovagolt. Errefelé ez a szokás, akár, hogy a fagy hidegét, akár, hogy a nap hevét elkerüljék, akár pedig, hogy ne irtózzanak a sisak súlyától és forróságától, mikor szükség van rá. Tehát ehhez a ruházathoz vannak szoktatva hőség idején is. Az arcukat vászoncsíkkal becsavarva úgy elrejtik, hogy alig látszik ki a szem pupillája. Szóval a király ilyen ruházatba rejtőzve hosszas beszélgetés után is kétségek között hagyott engem, mivel a hang a királyé volt, de testének a szokottnál nagyobb magassága mást sejtetett. Mivel hosszabbnak látszott a királynál, én is úgy beszéltem vele, mint egyszerű katonával. Azt azonban mindenki állítja, hogy Mátyás király remekül megüli a lovat, úgy egybeforr vele, hogy ehhez foghatót keveset látni a mi időnkben. Én a magam részéről, aki annyi ezer embert láttam, annyi országot bejártam, csak két ugyanilyen pompás lovasra emlékszem: Francesco Sforza milánói hercege és Roberto Sanseverinóra, aki a minap azt a sok kiváló tettet hajtotta végre a fiával együtt.²² Mint a velencei hadak vezére és egész Itália imperátora a velenceiek ellenségeit nem éppen nagy sereggel úgy viasztörte, hogy megtörve és leigázva valamennyiüket, óriási jövedelmekkel növelte Velence hatalmát. Nem vonta ki magát semmiféle fáradság, semmi veszély, semmi nyomorúság alól, és ezért Itália - csodálva bátorságát, a hadi tudományokban való jártasságát és nagyvonalúsággal párosult hadvezéri tudását - nemcsak, hogy fővezérré választotta, de rendes fizetéssel sok évre megerősítette tisztében. Mivelhogy Roberto Itália javát akarja, békére törekszik. Ezért aztán az olasz fejedelmek gyülekezete olyan jóindulattal veszi körül, hogy ez halhatatlanná teszi nevét, mégpedig joggal. Keze és esze gyors, feleletei jóindulatúak, az ügyek intézésében komoly, éber és fáradhatatlan. Noha már túl van hetvenedik évén, olyan fiatalosan, olyan mozgékonyan jár-ke, hogy harmincévesnek látszik. Ez a férfi sok hozzá hasonló fiat nemzett. Csak kettőről akarok szólni, akikkel több ízben volt alkalmam beszélni, a többiről hallgatok. Nincs az a mégoly veszedelmes háború, mely megtörné a bátorságukat. Akkor ujjonganak, mikor a hajítógépek dörögnek, a fegyverek csattognak, mikor a csata zűrzavarát látják, ahol mindent elönt a tűz és a vas. Mert Gáspárt nagy vitézsége, roppant vakmerősége, hihetetlen gyorsasága, rajtaütései, pusztításai és a veszedelmek közepette megőrzött okossággal párosult merészsége miatt „Mennykőnek” nevezték el. Bárhova vonul győzhetetlen csapatával, úgy zúz össze mindeneket, mint villám a fát. Abban a lándzsás tornaversenyben is, amelyet nemrég Velencében és Mantovában tartottak, az ő tettei voltak a legkimagaslóbbak. Kit ledöntött, kit hanyatt buktatott, kit pedig úgy elsilányított és tönkretett, hogy fáradságának és erejének jutalmát közóhajra kapta meg. Azonkívül szép és nyájas, szelíd beszédű, készen áll hadat vezetni csakúgy, mint egyedül megvívni, és megfelel nagy melléknevének. Mert akik a mennykővel próbálnak szembeszállni, vagy ledőlnek, vagy súlyosan megsebesülnek.

²² Francesco Sforza (uralkodott 1456-1466), a Sforza-család hírneves megalapítója, egy olasz condottiere természetes fia, s végül is Milánó hercege. Maga is kítűnő hadvezér, és még öregkorában is jó lovas. Róla tervezte Leonardo da Vinci híres lovasszobrát. - Roberto Sanseverino - ismert olasz condottiere. - „Nemrég” - ez az időmeghatározás az 1484 karácsonyától 1485. február 13-ig az említett városokban tartott nagy lovagi tornákra és játékokra vonatkozik, melyekről egykorú olasz naplók, évkönyvek, forráskiadványok tanúskodnak.

És mit mondjak kisebbik fiáról, Roberto Antonio Mariáról, aki jó erkölcsével, edzett testével, katonai képzettségével és bátran, valamint bölcsen véghezvitt dolgaival minden tekintetben nagyszerű apját követi? Mert ez a kettő, Gáspár és Antal lovaglásban és tornában, valamint a többi erényekben őt igyekeznek utolérni. Pompás bajvívóknak és vezéreknek ismerte meg őket Ficarolo, annak tartják őket a lendinai apátságban és Rovigóban, annak tapasztalta Assola, annak látta az Oglio, és rettegte Mantova, meg Ferrara, egész Itália pedig Itália villámának és előharcosának dicsérte és dicséri őket.²³ Az emberek úgy megtelnek a beléjük vetett bizalommal, hogy már arra számítanak, hogy éveik sokasodásának meg fognak felelni megsokasodott tetteik.

²³ A szóban forgó városok előbb ferrarai, majd (1482 óta) javarészt velencei joghatóság alatt voltak. - Gaspare és Antonio Sanseverino mellékneve volt „Villámcsapás”, olaszul Fracasso.

15 / DICSŐ TETT

Az a háború folyt Györggyel, a cseh királlyal, amelyről fentebb szoltunk, és mivel minden várakozás ellenére sokáig elhúzódott, Mátyás király és Pál pápa nem kis anyagi kárára: valaki Mátyás király elé járult (a nevet elhallgatom, mint könyvemben általában teszem, mert még sokan élnek közülük). Azt ígérte neki, hogy karddal öli meg György királyt, ha ötezer aranyat kap érte jutalmul. Mátyás király keze írásával és szavaival fogadta, hogy még többet is fog adni, ha véghezviszi, amit ígért. Őkegyelme sokáig figyelte, hogyan tehetné meg ezt, de aztán rájött, hogy reménytelen az effajta gyilkosság, mert látta, hogy György megölésére csak önnönmaga főbenjáró veszedelmével adódik mód, mert a királyt hű csatlósok veszik körül, és könnyen visszaverhetik az ő vakmerő támadását. Amikor ezt átlátta, megváltoztatta a gyilkosságnak nem ugyan a szándékát, de a módját, és azt mondta Mátyás királynak, hogy méreggel fogja megtenni azt, amit kard útján akart. De a király tüstént meghagyta, hogy semmiképpen se támadjon méreggel Györgyre.

- Mi itt karddal harcolunk - így szolt -, nem méreggel. Hiába olvastam volna a történetet Fabriciusról, aki megírta Pyrrhus királynak, a rómaiak legdühödtebb ellenségének halálát?²⁴

És hozzátette:

- A rómaiak karddal és nem méreggel szoktak harcolni. Miért olvasnánk, ha nem azért, hogy a legmagasztosabb példákat magunkba szíva kövessük az erényt, és kerüljük a bűnt?

E szavak után figyelmeztette Györgyöt, hogy csak előre megízlelt, és csakis híveitől néki nyújtott ételt és italt vegyen magához, mivel a megmérgezés veszedelme fenyegeti.

²⁴ Fabricius az i. e. 279. évben vívott ausculumi csata idején figyelmeztette Pyrrhust az őt fenyegető veszélyre. (Livius: *Ab urbe condita libri XVII.* 476; Plutarkhosz: *Purrosz* 21; *De dictis regum et imperatorum Romanorum* 10.)

16/ BÖLCS MONDÁS

Gyakran mondogatta Mátyás király, hogy - többek között - három olyan dolog van, ami nem kívánatos: a fölmelegített mártás, a kiengesztelődött barát és a szakállas feleség. A fölmelegített mártásban mindig van valami ízetlen, a kibékült barátban mindig marad valami a régi ellenséges indulatból, a szakállas asszonyban meg ki nem hiszi, hogy nincs valami férfias? Márpedig ellenkezik a természettel, ha valaki ilyen ármányosan kelti a vakmerő férfi látszatát.

17 / KIVÁLÓ TETT

Szokásuk a magyaroknak, hogy négyszögletű asztalok mellé ülnek le enni (ez még a régi római időkből maradt fenn), és minden ételt mártásban tálalnak. A mártások váltakoznak az ételek szerint. A fiatal liba, kacska, a kappan, fácán, fogoly, seregély, melyek nagy számmal vannak errefelé, aztán a borjú-, bárány-, gödölye-, disznó- és vaddisznóhús meg mindenféle hal a maga külön mártásában úszik és fűszereződik. Az is szokás, hogy valamennyien egy tálból esznek - nem mint nálunk, mindenki külön tálból -, és senki sem használ villát, mikor a falatot fölemeli, vagy a húsba harap, ahogy most a Pón túli Itáliában gyakran szokásos. Mindenki előtt van valami kenyérféle, a közös tálból kiveszi, amit kíván, és falatokra vágva ujjjaival teszi a szájába. A magyaroknál nemigen vannak szokásban az étekosztók, úgyhogy csak a legnagyobb nehézséggel védheti meg az ember a magyarok bőséges és gazdag táplálkozása miatt kezét és ruháját a beszennyeződéstől, mert a lecsöpögő sáfrányos lé néha az egész embert bemocskolja. Ugyanis igen nagy mértékben használnak sáfrányt, szegfűszeget, fahéjat, borsot, gyömbért meg más fűszereket. A magyarok erőteljesebb és hevülékenyebb természetűek, nem helytelen tehát, hogy sok fűszerrel élnek, mert Avicenna szerint a forró vérűeknek valók a forró dolgok, és a helyes táplálkozás alapja mindig a megfelelően hasonló táplálék. Nincs, aki át ne látná, hogy az olyanféle ízek, zamatok, amikben bőven van fűszer, melegebb természetűek. A mártástól azonban, és különösképpen a sáfránytól körünk és ujjunk, amivel az ételt megfogjuk, sárga lesz, ez kétségtelen. De Mátyás király, noha mindenhez a kezével nyúlt, soha nem szennyezte be magát, bármennyire elmerült a beszélgetésben. Lakomái alkalmával ugyanis vagy valamilyen komoly dologról volt szó, vagy tréfálgoztak, dalokat énekeltek. Mert zenészek és lantosok is vannak ám ott, akik a vitézek tetteit hazai nyelven lantkísérettel eléneklik a lakománál. A rómaiaknál volt ez szokásban, és tőlük szállt át a magyarokra. Mégpedig mindig valamilyen nagy hőstettet énekelnek meg, és soha nem hiányzik a hozzávaló esemény. Ugyanis Magyarország ellenségek és különféle nemzetek közt fekszik, ott tehát mindig parázslék a háború. Szerelmes dalokat ritkán énekelnek. Leginkább a török elleni hőstetteket kerítik sorra, mindig a megfelelő énekkel. A magyarok ugyanis, akár nemesek, akár parasztok, körülbelül ugyanazon a módon használják a szavakat, nincs különbség beszédjükben, ugyanazok a kifejezések, ugyanaz a kiejtés, ugyanaz a hangsúly mindenütt. Mert hogy Itáliáról szóljak, nálunk akkora a beszédbeli különbség, a polgár a paraszttól, a kalábriai és a toszkánai annyira távol áll szavaiban, hogy csak a legnagyobb nehézséggel értik meg egymást. De a magyaroknál - mint mondtuk - ugyanaz a beszédforma van, vagy csak nagyon kicsi a különbség. Innen következik, hogy a magyar nyelven szerzett dalt paraszt, polgár és főúr egyformán megérti.²⁵ De hogy tárgyamhoz visszatérjek, saját szememmel láttam, nem kis ámulattal, hogy a király társalgott, vagy a dalokat és az asztali beszédet hallgatta a legnagyobb figyelemmel, közben evett az ételből és a mártásból, de soha mocskot el nem rútította. Valóságos csoda ez, mert a többiek a legnagyobb vigyázattal és igyekezettel sem tudták megőrizni kezüket és ruházatukat a beszennyeződéstől. A királynak természetes erénye a tisztaság, a hazájabeli szokásoktól eltérően igen nagy kedve telik benne.

²⁵ Galeotto e híres helye valóban figyelemre méltó, mert a magyar epikus költészet Mátyás-kori állapotáról tudósít. - Ami a tájshólásokra vonatkozó megjegyzését illeti, tudni való, hogy az olasz dialektusok közül a firenzei tájshólás vált irodalmi nyelvvé, de azért nemcsak a legelső századokban (XII-XIII), hanem később is volt szicíliai, bolognai, északolasz dialektusban írt olasz irodalom, és ezek a tájshólások bizony eléggé távol állnak egymástól. A magyar irodalmi nyelv közérthető voltának, melyről Galeotto említést tesz, egyrészt az volt az oka, hogy még nem alakult ki a népnyelvtől elszakadt írott udvari nyelv, másrészt pedig a művelt írott nyelvet nem lehetett klasszikus latin szókinccsel megújítani, mint az olaszban, s ezzel még jobban eltávolítani a beszélt köznyelvtől. Az is igaz, hogy a magyar tájshólások sokkal kisebb eltéréseket mutatnak, mint az olaszok.

18 / BÖLCS TETT

Pál pápa Magyarországra küldött egy ferencrendi szerzetest vallási ügyekben. Ez a feddhetetlen életű, szelíd erkölcsű és a humanista tudományokban jeles férfiú, miután sok és nehéz ügyben ügyesen viselkedett, kiérdemelte Mátyás királynak, az emberek gondos megfigyelőjének jóindulatát.²⁶ Ezért a király csakhamar püspökké választotta, mivel Magyarország királyai kiváltságos joggal maguk választják ki a püspököket, a pápák pedig csak megerősítik őket. E hirtelen választás miatt sokan berzenkedtek a főurak közül, akiknek fiai a püspökségre áhítoztak, mert méltatlannak tartották, hogy egy idegen embert, aki kötéllel övezi magát, és mezítláb jár-kel kapuról kapura kenyeret koldulva, ilyen gyorsan ilyen gazdag püspökség kormányzására emelt, anélkül, hogy az illető sokat fáradozott volna érte. Pedig hány magyar ember akad, aki származásával, műveltségével és a kereszténység körüli érdemeivel kitűnt! Ez pedig ráadásul szemmel láthatólag csak vonakodva fogadta el a tisztséget!

A király azonban ismerve e férfiú talpraesett jártasságát, nem hederített rájuk, ellenben gyakorta sürgette Sixtus pápát levélben is, követek útján is, hogy Gábort (ez volt ugyanis a neve) juttassa be a bíborosok testületébe. De Sixtus és a testület azt írta vissza, hogy hajlandó a királynak kedvére tenni, de csak magában a dologban, nem pedig az emberben, bárki másról volna is szó, megkapná a király, amit óhajt, de a szerzetest köti a szegénység és az engedelmesség fogadalma, nem szabad tehát a kolostorából kiragadni. Az ilyen férfiak, akik a világ számára halottak, nem alkalmasak rá, hogy megértsék azt, ami gyarló, emberi. Ha sokan vannak, megzavarják az egyház rendjét, mert ritkán van meg bennük a tapasztalat és jártasság, ami nélkül senki sem lehet igazán művelt. De Mátyás király nem törődött mindezzel, és követei útján a bíborosi testületet a pápával együtt újra meg újra unszolta, dicsérte Gábort, és semmibe vette környezetének és híveinek szavát, akik meg akarták győzni, hogy a pápa és a bíborosok megneheztelnek a kedvük ellenére való dolog miatt. Hiszen akad a király alattvalói közt is nem egy, aki érdemesebb Gábornál a bíborosi kalap jelvényére, ősi családja, ragyogó erényei, a kereszténység védelmezése jóvoltából, és Mátyás tudhatná, hogy mindezek elnyernék a pápa tetszését. De a király szilárdan ragaszkodott szándékához, úgyhogy végül Gábor püspök, hajdan Szent Ferenc követője, miután az egész testület beleegyezett a király kedvéért, megkapta a bíborosi jelvényeket. Ő maga mit sem tudott a tárgyalásokról, és mikor megkapta bíborossá választása hírét, hosszan könnyezett, mert megértette, hogy csak a király közreműködésével mehetett ez végbe, és hogy soha meg nem tudja hálálni a király rá halmozott sok jótéteményét. És mikor már Rómában lakott, mindenki azt mondta, hogy Mátyás király okos emberismeretével helyesen választott, mert Gábor rendkívül emberséges és bámulatra méltóan okos.

²⁶ Galeotto kitétele élénk cáfolata annak a történeti felfogásnak, mely szerint Mátyás a Vitéz János-féle összeesküvés után szakított a humanizmussal. Ennek bizonyítékául szokták felhozni, hogy támogatott egy ferencrendi szerzetest, Rangoni Gábort. Rangoni azonban Galeotto szerint, aki kétségtelenül jól ismerte, a „humanista tudományokban jeles férfiú” volt. Mátyás király az összeesküvés után valóban fontos cseréket hajtott végre az államgépezetben, ezentúl szívesebben bízta olaszokra, idegenekre, polgári vagy jobbágyszármazású alattvalókra az ügyek intézését a kancelláriában, és őket küldte nemegyszer követségre is.

19 / BÖLCS MONDÁS

Azt mondták Mátyás királynak, hogy bizonyos emberek a környezetéből mérget kevertek el-pusztítására, és ennek a mesének első hallomásra volt is némi valószínűsége. A király így szólt:

- Ne féljen alattvalói mérgétől és törétől az, aki igazságosan és törvényesen uralkodik. Nem minden bizonyítható, ami valószínű.

E szavakkal szégyenítette meg a vádaskodókat, hogy többé ne gondoljanak ki ilyen őrültséget, ugyanis a bűnösök tekintetéből és taglejtéseiből rájött a vádaskodók irigységére és csalafintaságára.

20 / A KIRÁLY CSODÁLATRA MÉLTÓ TULAJDONSÁGA

Mátyás királyban csodálatra méltó természetet ismertünk meg. Hihetetlen, hogy valaki csatazajban, hajítógépek dörgése közt a táborban álomra tudjon szenderülni, de otthon, a legmélyebb csöndben, ahol csak az ajtónállók suttnak és mormognak, mégsem alhatik. Mert Szerbiában, amikor Sabácot ostromolta és el is foglalta, amikor a kövek a hadigépekből nagy csattanással csapódtak a falakhoz, amikor a föld remegett, és a sátrak inogtak, gyakran mély álomba merült, de a könnyű suttogás akkor is felverte, ha a legnagyobb fáradalmaktól kimerülten feküdt. A mormogás és a suttogás ingerelte, de az emberek és a gépek zaja elszenvedítette - csodálatos dolog! És nehogy valaki gyanakvásával vagy gondjaival próbálja ezt megmagyarázni: mindig és mindenhol így volt ez vele, többnyire magunk is meggyőződhattunk róla.

21 / BÖLCS MONDÁS

Valaki, mégpedig nyilván nem tudatlan ember a maga dolgára vonatkoztatva azt a Terentius-féle mondást idézte, hogy

*Hajolj meg, s már szeret, bírál: gyűlölni fog.*²⁷

De Mátyás király nyomban nyilvánvalóan kimutatta, hogy helytelen, és az emberi természettel is ellenkezik, ha így mondják.

- Minden ember - így szólt - természeténél fogva törekszik a megismerésre, mint a bölcs is tanúsítja, a megismerés pedig, hogy ugyancsak őrá hivatkozzam, elválaszthatatlan az igazságtól. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az igazság az ember természete szerint való. Kell, hogy aki magát embernek tartja, szeresse az igazságot. A költők és a vígjátékírók mondásai a szereplők viszonyaira vonatkoztathatók, de nem felelnek meg az igazságnak, tehát nem lehet bizonyítani velük. Előfordul, hogy a rabszolgák és a szolgáléányok, valamint a kicsapongó ifjak meg a szerelmesek, akiket a költő élénk vezet, a szerint a poétikai szabály szerint beszélnek, hogy

*Tudja megadni, mi kell, a színész minden szerepének.*²⁸

Így történik, hogy vannak semmirekellő, elvetemült, az igazsággal, sőt önmagunkkal is ellenkező szentenciák.

Elértette az a férfiú a király érvelését, elszégyellte magát, és nyomban átlátta, hogy a kiváló szellemeknek igazsággal, nem pedig alázatossággal és hízelgéssel kell kedvükre lenni.

²⁷ Terentius: *Andria* I. 1. 41.

²⁸ Horatius: *Ars poetica* 316.

22 / BÖLCS MONDÁS

Azok között a tudós férfiak között, akik a király udvarát napról napra megtöltötték, volt egy hatujjú ember: a jobb kezén két hüvelykujja volt. Nagyon gyötörte miatta a szégyen, minthogy sokan torz dolognak tartják a hatodik ujját a kézen. A király is azt mondta, hogy a hatujjának elégséges oka van az ingerültségre, mert az ilyen korcs dolgokat a régiek is baljós jelnek tartották, áldozattal próbálták jóra fordítani, és mindig a szerencsétlenség előjelének tekintették. Lucanus szavai is ezt erősítik meg a következő verssorban:

*Monstrummá tehet embert tagjai módja s a száma*²⁹

És ezt józan ésszel is bizonyíthatjuk. Igen ritkán rejlik a szörnyeteg testben nem szörnyeteg és nem torz erkölcs. A lélek ugyanis, mint ezt tudós férfiktól hallottam, az orvosok véleménye szerint a test külsejét formázza. Tehát ha szemére vetjük az embernek, ami benne korcs, csupán a hibáit ostorozzuk. Mindenki haragszik, ha a becstelenek közé számítják, mert nincs olyan gonosz ember, aki a gonoszság nevezetétől ne irtózna hevesen, és noha kívánja is, követi is a rosszat, semmiképp sem akarja, hogy rossznak mondják és tartsák. Hányszor láttuk, hogy sántának vagy vaknak születettek, vagy akik testük valamelyik részében korcsok voltak, lélekben is vakoskodtak, sántikáltak és ferdén ítélték. A tökéletes természet tökéletes erkölcsöket is hoz magával. Más a helyzet azokkal, akiket a véletlen csonkított meg. Hiszen a legkiválóbb és legbátrabb királyok és császárok és vitéz katonák valamilyen baleset miatt megvakulhattak vagy megsántulhattak, mint Horatius Coclesről olvassuk, aki Porsenna király hadseregét egyedül tartotta fel a hídon, majd lezuhanva, egész életére sánta maradt. Felhozhatnám Fülöpöt, Sándor apját, és Sertoriusszal együtt Hannibált, akik félszeműek voltak, de a szentírás is elmondja, hogy Jákob, ez az igaz férfiú megsántult, mikor az angyallal viaskodott. Így mond ugyanis: „És attól kimarjult a combja.”³⁰

Aki az efféle szerencsétlenség okozta csonkulásokról ítél, azt kell mondania, hogy ezeknek az embereknek tettei nagyszerűek. Ezért nem volt helytelen, hogy Horatius Cocles azzal felelt meg valakinek, aki sántaságát kifogásolta, hogy minden lépése a dicsőségére hívja fel a figyelmet. Mert a szörnyszülöttek születnek, és nem lesznek. Nemde ősi meggondolásból elvannak tiltva a papi hivatástól a horgas orrú vagy kopasz férfiak? Úgy látszik, a természetes csonkaság istenadta jel, hogy felismerjük az emberek természetét: kit kell követni, és kit kell kerülni.

²⁹ Lucanus: *Pharsalia* I. 562.

³⁰ A bibliai hely: *Genesis* XXXIII. 25. - Horatius Coclesre vonatkozóan: Livius: *Ab urbe condita libri* II. 10. 2-11.

23 / BÖLCS MONDÁS

Az olmützi találkozón, ahol Csehország, Németország, Magyarország királya és sok különféle nemzet fejedelme jött össze, tömérdek bohóc és színész is odacsődült a fejedelmek konyháihoz. Volt köztük egy nem éppen szellemtelen férfiú is, aki német nyelven rigmusokat szavalt Mátyás királynak, méghozzá elég jó taglejtéssel. Felsorolta mindazoknak az európai fejedelmeknek a nevét, akikről jósolgatták, hogy a török támadás ellen hadi vállalkozásba fognak. Előszámolta kinek-kinek a fegyvereit, katonáinak számát, és azzal fejezte be ezt a részt, hogy a fővezér Mátyás király lesz, egyrészt mert szomszédja a törököknek, másrészt mert a velük való szüntelen harc és a sok háborús tapasztalat miatt mindenki egyetértésével kerül valamennyiük élére. Ez volt a rigmus első fejezete. A másodikban elmondta a király dicséretét, mégpedig igen bőbeszédűen, s igazat-hamisat együvé hordva. Mert bárki is volt a szerzője ezeknek a rigmusoknak, vagy nem jól emlékezett Mátyás király tetteire, vagy hízelegni akart, mert sok valótlant kevert az igazságba. Igazat mondott, mikor a hadi tudományokban való kiválóságát, nagyvonalúságát, olvasottságát, emberségét és okosságát dicsőítette, de mikor roppant erejét és vénuszi szépségét kezdte dicsérni, mindenki láthatta, hogy valótlant állít, hiszen Mátyás király közepes erejű volt, férfias szépségű, és férfinak is látszott. Haja nem kimondottan vörös, enyhén hullámos, sűrű és hosszan lecsüngő. Szeme élénk, tűzben égő, orcája piros, keze hosszú ujjú (csak a kisujját nem nyújtotta ki egészen), szóval inkább Mars, mint Vénusz szépségével ékes. Mátyás király valóban dicső és hősi tetteinek igaz dicséretét nem utasítja vissza, de a valótlanságot és a hízelgést utálja, és annyira irtózik tőle, hogy valósággal haragosnak tartaná az ember. Végül a bohóc jutalmat kért az elmondottakért, e fáradozására és a rigmusok előadására hivatkozva. A király a vers befejeztével így szólt:

- Igen sok olyan dolgot énekeltél meg művedben az én dicséretemre, amelyet semmiképpen sem vagyok képes magamban felfedezni. Mégsem haragszom rád, mert nem rossz szándékkal mondtad. Úgy fogadom versedet, mint ami az erényre fog serkenteni engem, és erőmhöz mérten megkísérlem, hogy tőlem telhetően beváltsam szavaidat. De a gigászi erőt, ganümedészi és absoloni szépséget ki ne ejtsd még egyszer! Most már láttál saját szemeddel! Ha ezután is bűnösnek találtatnál efféle hízelgésben, nem érdemelsz bocsánatot. Ami pedig fáradságod és hízelgő szavaidat jutalmát illeti, várj, míg teljesedésbe nem megy mindaz, amit megjövendöltél. Sok olyasmit mondtál el ugyanis, amit inkább csak óhajtunk, semmint remélünk most, hogy kemény küzdelem vár ránk a törökkel.³¹

³¹ Galeottónk maga is hízeleg. Igaz ugyan, hogy Hunyadi Mátyás tervszerűen támogatta személyének magasztalását a költészetben, de az ízléstelen dicsőítésben nem lelte örömet. A hatásos magasztaláshoz mindig szükségesek a valóság elemei. Galeottónak ez a fejezete Mátyás külső megjelenésének leírása miatt is fontos forrás. - Ganümedész - trójai királyfi, a legszebb ifjú volt, Zeusz ezért az Olümposzra vitette az istenek pohárnokának. - Absolon - Dávid király szép fia, aki fellázadt apja ellen.

24 / BÖLCS TETT

Újesztendő napján, Krisztus körülmetélésének ünnepén, a magyarok *strená*-t szoktak adni, vagyis újévi ajándékot az új esztendő szerencsés előjeléül. *Strena* a *strenua* szóból származtatható, ami annyit jelent, hogy jobb felől való. Megvan a görögben is, amely *dóron*-nak hívja az olyan ajándékot, amit a tenyérbe adnak; amiatt Vitruvius³² építész írásában a *tetradóron* oldal négytenyérnyi széleset jelent. Úgy szokás, hogy az emberek ajándékot kérnek a királytól feléje tartott szerszámaikba, aszerint, kinek mi a mestersége. A síposok sípjukat, a trombitások trombitájukat, a citerások citerájukat, a szakácsok fazekaikat és pecsenyeforgató villáikat, mások is a megfelelő mesterségbeli szerszámokat viszik elébe. A király a fazékba néhány aranyat tett, s a sípba, trombitába és egyéb dolgokba is megfelelő ajándékot dobott; még a királyi pincemester is kitalálta a csengésből, hogy pénz esett feltartott serlegébe. Késő éjjelig igen sok ajándékot osztott ki a király, ugyanis rengetegen vártak ajándékot tőle. Galeotto Marzio is jelen volt, nem azért ugyan, hogy ajándékot kapjon, hanem hogy a király ajándékait tréfás beszéddel fűszerezze, hogy ezt a bőkezűséget jókedv kísérje. Mindenki ujjongott a tréfa, az öröm, a királyi ajándékok láttán.

Ekkor a király Galeottohoz fordult:

- Te miért nem tárod elénk instrumentumaid öblét, hogy megkaphasd újévi ajándékodat? Lám, ez fazekat, az serleget, sokan dobott, a pincemesterek iccét, az istállófiúk vakarókefét, a szabók tűt és ollót, a vargák dikicset és árat nyújtottak elém, és nem csalatkoztak.

Galeotto azt felelte, hogy nincsenek vele eszközei. Ekkor a király így szólt:

- A te eszközöd a könyveid, melyeket kiadtál, s melyek könyvtárunk díszei.

Ezt már megértette Galeotto, és intett fiának, Giovanni Marziónak, hogy könyveit, melyeket „Az emberről” és „A közönségesen ismeretlen dolgokról” írt,³³ hozza át a királyi könyvtárból. Mikor elhozták, akkor árulta el a király, milyen bölcs valójában, és mindenki előtt nyilvánvaló jelét adta, hogy a szakácsoknak, istállófiúknak s más ilyesféléknek nem lelke sugallatából, de hazája szokásait követve ad ajándékot, a tudósokat azonban nem a szokás kényszeréből, de lelke indulatát követve tiszteli. Mert arannyal és ezüsttel boríttatta a könyvek tábláját, s még sok pénzt tett melléjük, úgyhogy Galeotto egymaga többet és értékeesebbet kapott, mint a többiek mind. A királynak ez a tette fényt vet rá, hogy sokakat kényszerűségből táplál, mivel

³² A Galeotto említette újévi ajándékozás már a római korban szokás volt, hogy szerencsés és bőséges legyen az új esztendő. Az 1092-i szabolcsi zsinat határozatai arra utalnak, hogy pannóniai hagyományként maradt fenn hazánk területén. - Vitruvius Pollio - Julius Caesar és Augustus korában élt, Veronából származott, az egyetlen építészeti író, akinek munkája fenn is maradt. Augustusnak ajánlott művét idős korában írta, i. e. 16-13 között. A Corvina könyvtárban megvolt, Mátyás király, maga is nagy építkező lévén, sokat foglalkozott építészeti kérdésekkel. A szóban forgó kifejezést l. Vitruvius: *De architectura* II. 3. 4.

³³ A *De incognitis vulgo* (A közönségesen ismeretlen dolgokról) című műről l. a 12. fejezetet, illetve a 17. jegyzetet. - A *De homine libri duo* (Az emberről szóló két könyv) című fiziológiai, orvosi és filológiai természetű munkát Galeotto Magyarországon írta, valószínűleg az 1470. év vége felé, illetve az 1471. év elején, és az akkor még nem kegyvesztett Vitéz János esztergomi érseknek ajánlotta. A műnek a XV. században négy kiadása is megjelent, az első valószínűleg 1472-ben. Egy ismert humanista, Giorgio Merula (1424-1494), Galeotto személyes ellenfele megtámadta. Galeotto erélyes válasza 1476-ban jelent meg Bolognában.

nem lehet el szolgálatuk nélkül, de a kiváló embereket - bármilyen fajtája van meg bennük az erényeknek - lelkének parancsára tiszteli, becsüli és halmozza el illő ajándékokkal, noha ezek keveset vinnének el, még ha kérnének is, Galeotto pedig, aki hallgatott, semmi ilyesmire nem számított, sőt nem is vágyott, mégis valamennyi megajándékozottnál jobban járt jutalma bőségével. E könyvecske olvasóira bízom, ítéljék meg, mennyire fontos, hogy lelkünk parancsára vagy a szokás rabjaként cselekszünk-e valamit. Az utóbbi által az állatoknak, az előbbi által azonban az isteneknek vagyunk társai.

25 / BÖLCS MONDÁS

Több előkelő férfi dicsérettel emlegette Alfonzot, Aragónia és Nápoly királyát, aki lelke nagyságával és roppant bőkezűségével örök emlékezetet hagyott maga után. Alfonz viselt dolgait, bölcs mondásait és tetteit kitűnő férfiak foglalták írásba. A király sok kiváló tulajdonsága közt nem az utolsó volt, hogy idősebb korában nekilátott az irodalmi tanulmányoknak, és a legnagyobb képzettségre tett bennük szert. E kiváló királlyal való hasonlatosságot két emberben látjuk újra felragyogni. Beatrix királyné magától értetődően kecses kézmozdulataival idézi eszünkbe Alfonz mozdulatait, és ami a legfontosabb, ő maga is igen művelt, tiszteli és becsüli a tudósokat. Nagyatyjához hasonlóan soha bele nem fárad az olvasásba, a dolgok megfigyelésébe. Ferenc pedig, a királyné fivére, Alfonz bátorságát és katonai erényeit követi, és már mostani ifjúkorában reményt ébreszt mindenkiben olvasottságával, bőkezűségével, emberiségével, nagyvonalúságával, éles elméjével, okos intézkedéseivel, a veszélyekben tanúsított bátorságával, erkölcsi komolyságával, becsületességével, hogy benne rövidesen az új Alfonz eljövételének örvendhetünk.³⁴

Nem is kell említeni, hogy egyformán erénye, jeles tulajdonsága Beatrixnak is és Ferencnek is bármilyen szóban forgó kérdésre találó szavakat idézni tekintélyes írókból, hiszen Beatrix királyné olyan talpraesetten, ékesen társalgott Csehország királyával - magunk is tanúi voltunk -, hogy mindenkit bámulatba ejtett, aki hallotta. Azt is tudjuk, hogy emlékezetből és alkalmasan idézni bölcs és pallérozott elmére vall. Nemde még mindig emlékeznek az emberek rá, mint már elmondtam, mikor egy bizonyos úrasszony változékony hajlandóságáról volt szó, és Beatrix szép ajkáról tüstént hallhattuk Vergilius szavait:

Szüntelenül meginog s fordulgat kedve a nőnek...

Meg arra, mikor egy ifjú szorongva kereste barátnőjét, ő pedig Ovidiusnak ezt a sorát idézte:

*A szerelem tele gonddal és félő remegéssel...*³⁵

nem is beszélve a zsoltároskönyvről, melyet mindennap olvas és idéz!

De hogy tárgyunkhoz visszatérjek, azt mondják, hogy Alfonz király megjutalmazta és megdicsérte sáfárját, mert bőkezűen rá mert ígérni egy vakmerő vásárlóra. Alfonz király akkortájt Tiburban lakott, és ha a sáfárja valami finomat akart vásárolni, Rómába ment, tizenhatezer lépésnyi távolságra. A római mészárszékre éppen egy eladó angolnát hoztak, mely a vidéket meg a hal természetét tekintve, elég nagy volt. (Legtöbbször ugyanis alig éri el a három-négy fontot.) A halász a ritka csemegét, aznap az egyedülit, két, ugyanegy időben odaérkező sáfárnak ajánlotta fel, a pápának és Alfonzénak, hogy azé legyen, aki többet ad érte. A pápa sáfárja három pénzt ajánlott érte, a királyé hatot, a pápáé tizet, a királyé húszat. Így növekedett a felajánlott összeg, és végül megszólalt a halász, hogy azé az angolna, aki megad érte harminc aranyat. Alfonz sáfárja, mivel a vetélytárs elhallgatott, elvitte az angolnát, és

³⁴ Francesco d'Aragona herceg, Beatrix testvére, elkísérte nénjét Magyarországra, és innen 1484 nyarán tért végleg haza Nápolyba. A jelek szerint a szinte állandóan harcban álló Magyarországon nem nyilatkoztak meg benne különösebben azok a katonás tulajdonságok, melyeket Galeotto annyira dicsér. Egyébként minden fiatal aragóniai hercegről elmondták a humanisták, hogy Aragóniai Alfonzhoz hasonlít.

³⁵ Ovidius: *Heroid.* I. 12.

elbeszélte a királynak a vásárt. Alfonz király figyelemmel hallgatta, és dicsérettel, sőt pompás ajándékokkal halmozta el. Mikor Mátyás király ezt meghallotta, így szólt:

- A nagyvonalú bőkezűséget soha senki nem helyteleníti. De ha az én sáfárom így akarta volna bizonyítani bőkezűségét, akkor dicsértem volna meg igazán, ha a megvásárolt halat a pápának ajándékozta, hadd lássák az okosabb emberek, hogy az ura nemcsak a pénzt, de a torkosságot is megveti. Ha ezt teszi a sáfár, akkor érdemli meg az igazi dicséretet.

26 / BÖLCS MONDÁS

Mátyás királytól gyakran hallottam, hogy tévednek a mostani történetírók, amikor az ókori elnevezés szerint írják a vidékek és városok nevét. A városoknál csak kisebb, a vidékeknél viszont annál nagyobb tévedésbe és csalódásba esnek. Mert ha valaki a „gallok királyát” emlegeti, látnia kellene, hogy ez nem jelentheti Franciaországot, és a „gallok népe” elnevezés csak zavart okoz, hiszen gallok az Alpokon innen és túl is laknak! Ez az elnevezés tehát nemcsak Franciaország népére vonatkozik. Ha valaki Mysiának hívja Szerbiát, téves nevet használ, hiszen két Mysia van, Rácországnak pedig manapság csak Thráciának és Mysiának bizonyos részeit nevezzük. Hungáriát a hunokról és avarokról nevezték el, noha tudjuk, hogy Pannónia és Dácia részeit foglalja magában. Mit mondjunk Lengyelországról? Germániának és Scythiának részeiből áll. Szlavónia ma olyan nagy területet jelöl, mely egészen Itáliáig húzódik. Mindennek az egyes területek nyelve az oka. Ausztria, ahol Bécsújhely is van, Pannóniának és egy másik országnak részeit is magában foglalja. Itáliában Aemilia ma messzebbre nyúlik, és más területekre is kiterjed, meg a Marchénak is mások a határai, mint hajdan a Picenus Agernek. De nem sorolom elő valamennyit. Azt mondta tehát a király, hogy az új elnevezéseket kell használni, aszerint, ahogy a nyelv, az ország és a hivatalos hatalom változik. És van is rá példa: már Plinius azt mondja III. könyvében: „A liburnusok népe elér egészen a Tisza folyóig; közéjük tartoztak a mentorok, himánok, enchileák, dudinok és akiket Callimachus peucetiáknak nevez; most az egészet együtt Illyricumnak hívják általában.”

De ha valaki nem biztos a dolgában, ami a városok és vidékek nevét illeti, olvassa el Strabót, és láthatja, hogy a régi neveket újak váltják fel. Ferrarát mondunk Muentum és Bolognát Felsina helyett. Cornelius Forumát Imolának, Semproniusét pedig Faventiának ismerik, jóllehet pedig Faventia is meg Bologna is külön-külön szerepel az ókori írónál. Fluentiát Florentiára, Pataviumot Padovára fordították. És a velencei tartomány, mely Strabo szerint egész Mantováig terjedt, trevisói Marche néven ismerős más határokkal. Az ókori Taurinus sinust a magyarok újabban Nándorfehérvárnak, a szlávok és olaszok Belgrádnak nevezik. Mind a kettő, a magyar és a szláv szó is Fehérvárat jelent. Állapítsuk meg tehát, hogy a megváltozott nyelvezet, a megújult városok, az új államhatalmak nem mindenhol őrizték meg a különböző földrajzi helyek ősi nevét, helyesen, mivel új kifejezések születtek, és alig van olyan elnevezés, amelynek ősi tartalma meg ne változott volna.³⁶

³⁶ Galeottónak ez a fejezete a történeti és földrajzi realizmus igényeit hangoztatja az antikizáló kifejezésekkel szemben. Aligha tévedünk, ha Mátyás gondolkodásmódjának érvényesülését látjuk benne. Galeotto egyébként a Kis-Ázsiában levő Mysiát összecszeréli a Balkán félsziget északi részén elterülő Moesiával. A Duna menti Moesia nyugati felét Vespasianus császár óta Moesia Superior-nak, keleti felét pedig Moesia Inferiornak nevezték. - Callimachus (Kallimakhosz) görög elégiaköltő (i. e. 310 körül) földrajzi munkákat is írt. - Strabo (Sztrabón) az ókor egyik legkiválóbb geográfusa (i. e. 64-i. sz. 19). A görög származású római író 17 kötetes nagy műve, a *Geographica* nagyrészt személyes tapasztalatok alapján keletkezett.

27 / BÖLCS CSELEKEDET

Az a János, akit családnevén Vitéznek hívtak (latinul Miles volna, így hívták ugyanis a familiáját), a kánonjogot és a humanista tudományokat tanulta. Szép, sudár termetű, már ifjú korában ősz hajú és igen tapasztalt férfiú volt, Galeottónak tanítványa és jó barátja.³⁷ Mátyás király egy időben nem kedvelte, mert vérrokona volt János esztergomi érseknek, meg annak a másik Jánosnak, a pécsi püspöknek, akik Mátyás királyt a legnagyobb veszedelembé sodorva Lengyelország királyához pártoltak. Azon a véleményen volt, hogy Vitéz Jánosban még élnek a régi viszály és a rokoni kapcsolat maradványai, mert igen ritka esetben múlik el egy csapásra vonzalmunk rokonaink iránt. Ezt az embert tehát nem nagyon lehetett emlegetni a király előtt. Egyszer azonban az történt, hogy Galeotto Marzio, akit mindent felölelő műveltségéért, valamint ízes, tréfás beszédéért a király nagyon szeretett, főbenjáró veszedelembé került minden tulajdonával egyetemben, sőt eretnokségért el is ítélték a közönségesen ismeretlen dolgokról című könyve miatt. Végül Sixtus pápa elé került az ügye, aki igen nagy műveltségű ember; az ő parancsára zárandokolt Galeotto a börtönből kiszabadulva Rómába, és bár itt tömérdek vetélytársra és bőségre akadt, a pápa a maga pallérozott ítélőképességével felmentette Galeottót, és javait is visszaadva feloldozta. Becsületét és vagyonát Sixtus segítségével és tekintélyével visszakapta tehát. De míg ezek a tárgyalások folytak (mert sokáig húzódott a pör), Vitéz János sokat fáradt ez ügyben Galeotto iránti régi barátságból is, meg Mátyás király kedvéért is, akiről tudta, hogy erénnyel párosult egyedülálló tudásáért szereti Galeottót. Elérte, hogy Galeotto mindent ingyen kapjon meg Rómában, amire testi-lelki jólétének szüksége volt. Galeotto repesve szaladt Mátyás királyhoz, mihelyt ügye elrendeződött. Szép sorban elmondta neki a dolgokat. A király majd reménykedve, majd megdöbbenve és egyáltalán nem derűs arccal hallgatta, hogyan készült a tudatlan népség meg a hóhér Galeotto meggyilkolására. Csak a műveltek és nemes érzésűek szánták és védtek. A hosszú elbeszélés során (mert a király töviről hegyire mindent végig akart hallgatni) szóba került Vitéz János is, aki annyit fáradt Galeotto érdekében a király kedvéért. A király nyomban megengyhült János irányában, sőt, mikor János visszatért Magyarországra, nyájasan fogadta, és azt mondta neki, hogy nem fogja elfelejteni, amit Galeotto érdekében az ő kedvéért tett. Ezt bizonyította is: először Franciaországba küldte követnek igen fontos államügyekben, majd mikor visszatért, gazdag püspökséget adományozott neki, ő lett ugyanis a szerémi püspök. Hogy Szerém városa, melyről a hegyet is elnevezték, vajon az ókori Sirmustól, a triballusok királyától kapta-e nevét, erről most nem óhajtók vitatkozni. Egyes dolgokról mégis beszélnem kell, melyeket az ókor vagy nem tudott, vagy elhallgatott, vagy talán még nem is láthatott, mert még meg sem voltak. A nyolcadik égi kör forgása és az idő hosszúsága ugyanis sok olyasmit létrehoz, amit régen nem észleltek, és sok olyasmit elpusztít, amit hajdan láttak. És ha hallgatok is a szerémi hegy boráról, ami olyan édes, hogy hozzá foghatót az egész földön nehéz találni, meg a hatalmas ízes körtékről, amelyek akkorára nőnek, hogy egyet-egyet alig

³⁷ Ifjabb Vitéz János, a magyar humanizmus megalapítójának unokaöccse, aki 1463 táján ment Bolognába, Galeottónak tanítványa volt. A Vitéz-féle összeesküvés miatt egy ideig nem térhetett haza, de már 1477 elején Mátyás Magyarországról követként küldi a pápához, ezért aligha vehető szó szerint, amit Galeotto ír. 1480-ban nagyváradi, majd szerémi, végül 1489-ben veszprémi püspök lett. Mátyás halála után először Ulászló híve volt, majd a Veszprémet ostromló Miksával lépett egyezsége, és a bécsi püspökség kormányzói tiszte fejében átadta Veszprémet. Ő lett a vezetője az osztrák, cseh és magyar humanisták közös humanista társaságának, a Celtis Konrád alapította Dunai Tudós Társaságnak. 1499-ben halt meg.

lehet két kézzel átmarkolni, azt az egy hallatlan és ámulatra méltó dolgot mégis el kell mondanom, amit állítólag egy nemzet sem vallhat magáénak: az arany olyanformán terem arrafelé, mint a cserjék, a spárgához, néha pedig a szőlőtő köré tekeredő kacsokhoz hasonlatosan. Többnyire kéthüvelyknyi vastag ez a hajtás, sokszor láttam magam is. De ez az arany spárgabokor vagy tőke köré fonódó szőlőkacs nem tiszta arany; a rajnai arany fajtájára üt. Állítólag a gyűrűk, melyek ebből a természetes aranyból készülnek, meggyógyítják a bibircsókot. Könnyű ilyen gyűrűt készíteni, mert egyszerűen meg kell hajlítani az aranyhajtást, és körülfogni vele az ujjat. Nekem is van ilyen aranybokorról való gyűrűm. Ilyen vidék püspöki székére méltatta Mátyás király Vitéz Jánost, mert ez a nagy király senkit sem enged el ajándék nélkül, ha ügyének igazságáról meggyőződött.

28 / BÖLCS CSELEKEDET

Arról szólunk most, hogy Mátyás király milyen csodálatosan serény nagy és kis ügyekben egyaránt. Minden levelét, amit különféle helyekre küld, vagy maga mondja tollba, vagy átolvassa, ha más írta. Ugyanígy késedelem nélkül átfutja mindazt, amit hozzá intéznek, bárholnan érkezzon is. Több nyelven beszél: tud latinul, mint már mondtam, nagyon jól tud bolgár nyelven, amelyen a törökök küldik az irataikat, mivel nem sokban különbözik a szlávtól. Igen el van terjedve, és sok változata van. Mátyás ismeri ezt a nyelvet, és ezért a csehekkel, lengyelekkel, ruténokkal, dalmátokkal, bolgárokkal, krétaikkal, szerbekkel, szlovénekkal, európai tatárokkal és más igen sokfajta néppel tolmács nélkül tud beszélni; ugyanis mindezeknek a nyelveknek a szláv nyelv az anyjuk. A németek nyelvét még gyermekkorában tanulta meg a börtönben, és felnőtt korában, a német fejedelmekkel való állandó kapcsolat jóvoltából csak növelte tudását. A németek, csehek, lengyelek, néha hazai nyelvükön, többnyire azonban latinul írnak levelet. A keresztény országok közül egyedül Magyarország ír csupán latinul. A magyarok nyelvén ugyanis nem könnyű írni. A legcsekélyebb hangsúlyváltozástól, kiejtésbeli különbségtől megváltozik a szavak értelme. A magyarban vannak szavak, amelyek *u*-ra végződnek, de mást jelent, ha nyújtva, és mást, ha összevont ajakkal ejtik az *u*-t. Ezt az írás nem tudja jelezni, mivel a latin nyelvnek egyetlen *u* betűje van, a magyar nyelvnek meg négyre volna szüksége, ha az összes változatokat jelölni akarná. És így van a többivel is. Szegényes a nyelvük az országok elnevezésében. Egyiket sem külön néven, mindegyiket körülírással nevezik meg: a nemzet nevéhez hozzáteszik az ország szót. *Hollas orsacó*-nak hívják Itáliát, *Toto orsacó*-nak Szlavóniát és *Német orsacó*-nak a germánok országát, s így tovább. Sok szláv és latin szavuk is van. *Mit cheres*-t mondanak a latin *quid quaeris* helyett. A *k* és *c* ugyanis rokon hangzók. De erről elég, térjünk vissza a királynak a legcsekélyebb dolgokra is kiterjedő gondosságára és jó emlékezőtehetségére. A háború kellős közepén, a dolgok fordulópontján, az ellenség közelében, amikor a hadsereg éppen indulni készült, és mindenki kiabált és tolongott (mert így van ez, mikor annyi ezer fegyveres vitéz és harci szekér útnak ered), Galeotto Marzio is megjelent Ausztriának ama városában, melyet Badennak hívnak forró vizű forrásairól és a mellettük levő pompás fürdőkről. Itáliából érkezett, egyrészt hogy leányai hozományához segítséget kérjen a királytól, másrészt hogy láthassa a király dicsőségét. A király néhány nappal előbb vette be ostrommal a nagy Hamburg városát, noha a vár falakkal és katonákkal meg volt erősítve, és csaknem bevehetetlennek látszott, mert igen magas hegyen van, biztonságban a hajítógépek elől. Galeotto, amint megkapta a segílyt a hozományhoz, vissza akart térni hazájába, mivel nem volt módjában követni a királyt. Elébe járult tehát, bízva a király emlékezőtehetségében, és elmondta, hogy nem tud veszedelem nélkül visszatérni, ha a királyi felség nem gondoskodik róla. A rajtaütés és a rablás mindennapos volt akkor arrafelé, ráadásul Galeotto tudta, hogy egyes előkelő urak gyűlölik őt. Sokáig élt a király udvarában, és mert nem tudta megtenni, hogy ne támogassa barátait becsületes ügyeikben, ellenségeket is szerzett: akik Galeotto barátaival ellenségeskedtek, Galeottóval is szembehelyezkedtek. Emberi dolog, hogy akinek sok a barátja, sok az ellensége is: megsértődnek, ha segítesz a barátaidon.

A király, minthogy nagy volt a lárma, és Galeotto alig mondhatott néhány szót, így szólt:

- Gondom lesz rád!

Két nappal később, mikor a király azon volt, hogy elindítsa a táborát, és mint mondtuk, mindenki sürgött-forgott, ő maga pedig a legkülönfélébb ügyekben ítélkezett a legkülönbözőbb nyelveken (voltak ott rácok, törökök, csehek, németek, lengyelek), Galeotto ismét szólt a ki-

rállynak. Mátyás királynak kitűnő az emlékezete, kegyesen meghallgat mindenkit, talpraesetten és választékosan felel, és beszédét a tárgyhoz illően derűs vagy szomorú arccal és taglejtéssel mondja el. A hangja pedig olyan csengő, hogy messzire elhallatszik. Amint megpillantotta Galeottót, így szólt:

- Adatok neked szekeret és kíséretet, pénzt és élelmet az útra. Menj vissza Magyarországra, és majd megírom, mit cselekedj, ha megérkeztél.

Elindultunk tehát, a király Bécs felé a sereggel, én pedig Magyarországra szerencsés és jó kilátásokkal. Mindent bőségesen megkaptam Mátyás király akaratából, megismerhettem a legapróbb dolgokra is kiterjedő emlékezetét, gondoskodását és a tudósok iránti nagy-nagy kegyességét. Nem is merte senki akár csak egy fejmozdulattal is megsérteni Galeottót, még a leghatalmasabbak sem.

Meg kell említenem azt is, hogy miben hasonlít Cyrushoz, a perzsák királyához. Akárcsak Cyrus, ő is név szerint ismeri valamennyi katonáját. Ha Mátyás király maga írja a levelet, igen röviden ír. Az írása nagyon szép, betűformái az új és régi fajtájú írás között a középen állanak. Benső barátainak szokott maga írni, mint azt mi is tanúsíthatjuk. János esztergomi érseket, akit a király akkor nagyon szeretett, többnyire saját kezű írásával hívta magához.

29 / TRÉFÁS CSELEKEDET

Magyarországot, mikor még kissé sántikált a keresztény hitben, a szentek soraiba iktatott királyai és a pápák szorították rendre. A magyarok fejedelmei ugyanis, mint mondják, elrendelték, hogy azt, aki a szent keresztet nem illeti tisztelettel, a legszigorúbb büntetéssel sújtsák, mert a kereszt tisztelete nagy bizonyítéka a keresztény hitnek. Innen származott korunkra az a szokás, hogy a magyarországi falvak piacain pózna végén kereszt van, mintegy a kereszténység befogadásának jeleképpen.

Vízkereszt ünnepén országos szokás, hogy a papok miseruhában, a keresztet előrenyújtva belépnek minden házba, mintha ilyenképpen kérnék a kereszt befogadását. Valamiféle szertartás is van ilyenkor, adományokat is gyűjtenek. Éppen Tolnán voltunk (ez egy nagy mezőváros a Duna partja mellett), és vízkeresztkor a papok beléptek a király házába, ahogy szokás, elvégezték a ceremóniát, és alamizsnát gyűjtöttek. És mikor már a reggelinél ültek, és éppen ittak (mert arrafelé ez a szokás), Mátyás király egyes főurakat arrafelé taszigált, ahol a papok voltak, pedig máshol volt a palotában a papok helye, és máshol a főuraké. A király a bölcs Thuz Jánost is odavonta, aki ékesen beszélt latin, magyar, valamint szláv nyelven, az államügyek intézésében is nagy gyakorlata volt, a király atyja hajdan igen kedvelte, maga Mátyás király is hosszú időn keresztül szerette, és segítségével sok nehéz dolgot hajtott végre. Ma messze hazájától, Velencében él feleségével és gyermekeivel együtt a közügyektől visszahúzódva. Soha nem tudtam megérteni, hogy miért, mivel Thuz János szerencséjének és helyzetének ilyen változására semmiféle elfogadható okot nem találtam. De térjünk vissza oda, ahonnan elindultunk. Mindenki csodálkozott, mit akar a király, miért tuszkolja az urakat a papok közé. A király így szólt:

- Hasonló a hasonlóval, mint a régi közmondás tartja, könnyen társul.

Erre valamennyien nevetni kezdtek, hogy ők nem papok, ne tartsák hát őket a papokhoz hasonlatosaknak. Nem is könnyen lehetett őket összerelni, valósággal erőszakot kellett alkalmazni. A király így szólt:

- Igazatok van. A világi főurak valóban nem hasonlítanak a papokhoz papi mivoltukban. De ti valami más dologban bizony egyenlőek és hasonlatosak vagytok a papokkal, közületek ugyanis senki sem nőült meg (akkor még Thuz Jánosnak sem volt felesége), márpedig mindenki tudja, hogy nálunk a papok feleség nélkül élnek. Titeket, nőtlenekeket tehát a nőtlenek karába vezetünk, és a magunk társaságából mint idegeneket és tőlünk eltérő természetűeket kiközösítünk. Hogy ez milyen könnyen ment, arról én tudok leginkább véleményt mondani, aki odahúztalak benneteket. Olyan könnyen ment, hogy semmilyen fáradságot nem éreztem, vagyis nagyon szívesen terelődtek együvé a papokkal, hasonlóak a hasonlókhöz, ahogy a közmondás is tartja.

Erre mindenki elkacagta magát, és csak úgy hajladozott a nevetéstől. Mert a tréfás beszéd Mátyás király szájában mindig kifejező és kedves volt, tekintete, hangja és taglejtése mindig illett a szóban forgó tárgyhöz.³⁸

³⁸ Mátyás királynak ez a tréfája határozott szándékkal megrendezett, csattanóra felépített játékos cselekmény, rokon az ún. „truffa” (vagy magyarul „trufa”) olasz eredetű élmény-színjátékaival. Ezekben az élményjátékokban a főhős rendszerint szerepet vállal, átöltözik, és ez az átöltözet a tréfás megtévesztés alapja. Hunyadi Mátyás magasrendűen irodalmi truffája azon alapul, hogy ezek a világi főurak ugyanúgy nőtlenek, ahogy a papok, vagyis titkos coelibátusban élnek, megtévesztik a világot.

30 / BÖLCS CSELEKEDET

Esztergom Magyarország egyik Duna-parti városa. A folyó mentén haladva mintegy harmincezer lépésnyi távolságra esik tőle Buda. Magas dombján igen jó erődítéssel ellátott gyönyörű fellekvár van, mégpedig nem is ok nélkül. Valamikor itt laktak a királyok a palotában. A várban olyan templom van, amelynek messzire látszó előcsarnoka, valamint padlója porfirból készült, annyi arany-ezüst edénye, gyönyörű és gazdag miseruhája van, hogy bármilyen más templommal fölveheti a versenyt. Esztergom Magyarország primási székhelye. Érseksége igen gazdag. Virágzása tetőpontján százezer aranyra rúgott az évi jövedelme, ma azonban alig a felét kapja. Ennek a várnak az ura János püspök, akiről már megemlékeztünk. Sok tudományban az elsők közé tartozott, az asztrológiának pedig annyira híve volt, hogy a csillagászati naptárt mindig magával hordta, és semmit sem cselekedett, míg a csillagokat meg nem kérdezte. Kiváló férfiak vették körül, akik majdnem az összes tudományokat kitanulták. Mi magunk is Az emberről című írásunkat neki ajánlottuk, és sokszor élveztük baráti indulatát. Tudósai közt volt egy éles eszű és gyors agyú teológus, szicíliai eredetű, Szent Domonkos rendjéből, név szerint Giovanni Gatti, aki sokat képzelt önmagáról. Azt hirdette, hogy minden teológiai kételyt meg tud oldani, és nagyon szeretett volna Mátyás királlyal egy kis vitácskába bocsátkozni. Hallotta ugyanis Galeottótól, aki őt Itáliából Magyarországra hozta, hogy Mátyás király, ötletes szellemű és csiszolt beszédű lévén, megoldani való rejtvényeket szokott feladni a tudósoknak. Fortélyosságával megszorogatja, összezavarja az embereket, és nagyon nehéz az ő csapdáit és hurkait kikerülni. Ugy esett éppen, hogy a királynak Esztergomon át vezetett az útja, és a püspök vendége volt. Mikor Gatti meghallotta ezt, nagyon megörült, úgy vélte, itt az idő, hogy fitogtassa műveltségét, és elnyerje a király kegyét, mert sokat várt tőle.

De hogy rövid legyek, készült a királyi vacsora, mégpedig fűtött helyiségben, mivel éppen tél volt. A magyarok ugyanis forró vagy langyosabb szobákat használnak télen, aszerint, ahogy a hideg meg a fagy megköveteli. Sőt itt is alszanak néha, bár ez nem tesz jót az egészségnek, mert a fűtött szobák sűrű gőzétől az emberi testekben a párák izgalomba jönnek, és eltolul az agy, aminek legtöbbször főfájás a következménye. Mikor már itt volt az idő, hogy vacsora mellé üljenek, szoba hoztuk a király előtt, hogy Giovanni Gatti a várban van, és meg kellene hívni estebédre, hogy vitát lehessen kezdeményezni vele. A király roppantul szeret vitatkozni, különösen lakomázás közben, hiszen egyébként alig van rá ideje, hogy efféle dolgokat végezzen. A király parancsára meghívták tehát Gattit, és odaültették a király asztalához, ahol a tudományokban képzett pécsi püspök és az esztergomi érsek (mind a kettő János) meg egy másik püspök, aztán Thuz János és Galeotto ült. A vacsora királyi módon pompás volt. A magyaroknál ugyanis rengeteg az étel és az innivaló a lakomán, és sokféle bort szoktak inni - ugyanaz a szokás, amit Gallienus római császárról írnak a történeti művek, vagyis hogy a legfényesebb lakomákon különféle borokat szokott kínálni.

Mikor már a bortól, az ételtől meg a fűtött szobától Gatti elevenebb lett (mert kikészítik ám a lelket a borok, tanú rá Ovidius), nem várt a sorára, dicsérte önmagát, fitogtatta műveltségét. Bizonygatta, hogy számára nincs ismeretlen dolog a teológiában, hogy ő bármilyen feladott kérdést tétozás nélkül megold, és hajlandó mindenre választ adni. A király tapasztalt ember volt, jól ismerte a kor teológusainak szokásait, hogy csak a nehezen megközelíthető dolgokat fürkészik, Tamás és Scotus kemény csomóit oldozgatják a Szentháromságról, az Isten attributumairól, az eucharistiáról, és elhanyagolják az erkölcsi részt és az evangéliumok magyarázatát. Giovanni Gattihoz fordult, aki oly nagy dolgokat ígért, és megkérte, hogy távoztasson el lelkéből egy kételyt, mely már régóta honol benne, és senki sem tudta eloszlatni:

- Már régóta nem tudom eldönteni - mondta -, hogy Krisztus, az Istenember, aki mindent igazságosan és bölcsen cselekedett, néhány dologban a legkevésbé sem tartotta szem előtt az igazságot. Ugyanis az igazság érdem szerint jutalmaz. Ha a garast érdemlőknek aranyat, az aranyat érdemlőknek garast ad, nem kételkedhetünk benne, hogy megfeledezett a méltánosságáról. És hogy Krisztus így tett, azt az evangéliumok is bizonyítják, Pétert és Jánost szeretete legjobban az apostolok között, de nem egyenlő mértékkel mérte érdemeiket. A pápaság legfőbb méltóságával tüntette ki Pétert, aki pedig otthagyta, megtagadta, és esküvel erősítette, hogy nem ismeri; Jánosnak pedig, aki mindhaláláig hűséges maradt, sem a fölkelte néptől, sem a haláltól való félelmében el nem tántorodott tőle, sem jutalom, sem dicsőség nem jutott. Már ami engem illet, ha volna két szolgám, és az egyik a csata elején megszökne, a másik pedig végsőkig kitartana, és soha el nem hagyna, a szökevényt gyalázattal, talán halállal is büntetném, azt pedig, aki minden veszedelemben kitart mellettem, jutalommal és tisztségekkel tüntetném ki. Azt hiszem, ezt mindenki helyeselné. Mert ha a szökevénynek kijár a tisztelet, a hűségesnek pedig nem jut a dicsőségből, mindenkinek látnia kell, hogy az erénytől elrabolták a jutalmát, a gyávaságot pedig növekedésre bírták. Mestereimtől is azt tanultam, hogy már Cicero megmondta: „A megtiszteltetés táplálja a művészetet, mindenkit a dicsőség lelkesít tanulmányokra!”³⁹ Mi egyebet jelent Pétert pápasággal kitüntetni, Jánost pedig mellőzni, mint arra buzdítani a tanítványokat, hogy tartsák magukat távol az üldözésektől, térjenek ki a szenvedések elől, ne viseljék el a gyötrelmeket, sőt fussanak el, és tagadják meg Krisztust. Erre várok választ, mert nem hihetem, hogy Krisztus ok nélkül tette mindezt, és bár a mi szemünkben ez helytelennek látszik, nem az Isten igazságtalanságának, hanem a mi tudatlanságunknak a rovására kell írni.

Ekkor Giovanni Gatti a király beszédét, mintegy rendezve, pontról pontra elismételte, de mikor a kétely cáfolására és magyarázására került volna a sor, savanyú képet vágva bonyolult beszédbe fogott, azt állította, hogy az isteni titkok okát semmiképpen sem helyes firtatni.

- Az, hogy miért tüntette ki Krisztus Pétert, és miért nem jutalmazta meg Jánost, nem az emberi értelemre tartozik, túl van a teológia határán. Ezt a megfoghatatlanul nehéz dolgot Krisztus magának tartotta fenn, és soha senki se merje megkérdezni! A mi korunk is, az ókor is sok olyan embert látott, aki ilyesmiket firtatott, és végül tévelygésbe esett. Kérem tehát felségedet, hogy ne foglalkozzon ezekkel az isteni, kifürkészhetetlen dolgokkal, mert tévelygések bilincsebe és hálójába eshetik!

Mikor Mátyás király meghallotta Gatti szavait, így szólt:

- Az, amit mi érintettünk, nem isteni titok, és megvan a maga felfogható oka. Ez erkölcsi kérdés, és a tapasztalt ember könnyen megértheti.

Erre Gatti méregbe jött.

- Ne írják elő nekem a teologizálás módját. Nincs olyan vakmerő ember, aki teológiai kérdésekben szembe merne szállni velem. Ebben az isteni tudományban, gondolom, semmi sem ismeretlen előttem. Minden könyvtárat átolvastam, és erre a kérdésre nem találtam megfejtést.

Ekkor Mátyás király így szólt Gattihoz:

- Nem sok teológiai könyvet olvastam, egyebet sem sokat. Már gyermekkoromtól fogva a királyi méltóságokra neveltek, és sok mindenből csak keveset tanultam, inkább a hadi tudományt tettem valamennyire magamévá. Mégis azt hiszem, könnyen magyarázatot találhatunk erre a dologra.

³⁹ Cicero: *Disput. Tusculanarum* I. 2.

Gatti türelmetlenül félbeszakította a királyt, és ezt mondta:

- Hiábavaló fáradság, mondtam már, hogy ilyen nincs.

Ekkor Mátyás király előhozatta Hieronymus művét, melyet Jovinianus ellen írt, és ezeket a szavakat olvasta fel belőle:

„Azért választott ki egy a tizenkettő közül, hogy az egyházszakadásra ne legyen alkalom. De miért nem János választott ki, aki szűz volt? Az életkora miatt: Péter idősebb volt. Nehogy tehát egy ifjú, majdnem gyermek kerüljön élemedett korú férfiak fölé, nehogy a jó mester (aki azt mondotta volt nekik: az én békémet adom nektek, az én békémet hagyom nektek! meg azt: aki közületek a legnagyobb akar lenni, legyen mindenki közül a legkisebb), akinek el kell távoztatni tanítványaitól minden viszálykodásra szolgáló ürügyet, okot szolgáltatson az irigységre egy ifjú miatt, akit annyira szeretett. Jól tudjuk, az egyháztörténelem is azt tanítja, hogy János ekkor még gyermek volt, hiszen egészen Traianus uralkodásáig élt, vagyis az Úr szenvedése utáni 68. évben hunyt el, amit mi is röviden megemlítettünk a Híres emberekről című könyvben. Péter is apostol, János is az. De Péter csupáncsak apostol, János pedig apostol is, evangélista is és próféta is. Apostol, mivel leveleket intézett a hívőkhöz. Evangélista, mivel kiadta evangéliumot könyvét, amit Máté kivételével egy sem tett meg a tizenkét apostol közül; és próféta, mivel Pathmosz szigetén, ahová mártírhálált halni küldte Domitianus császár, látomást látott az eljövendő titkairól, az Apokalipsziszról.” Eddig Hieronymus, aki kételyeink egy részét eloszlatta, és fogódzót adott, hogy a hátralévőket is tisztázzuk; azért helyezte az egyház élére a bűnöst, a szökevényt, a hittagadót, és nem a szeplőtelen Jánost, hogy a bűnösöknek reményt nyújtson a bűnbocsánatra. Mert a szökevény, bűnös Péter, aki átélte már az ölelés hevesességét, kitapasztalta az ember törékeny voltát és a gyönyörvágy rohamait (ugyanis volt felesége), könnyebben megengyhül a szenvedélyekbe bonyolódott bűnösök iránt, megbocsát nekik, komolyan és becsüléssel tekint a bűnbánókra. Hiszen mesterének példája mutatta meg ezt neki, aki keserű zokogása után eltörölte tévelygéseit, nem rótt fel bűnül. Ha János lett volna az egyház feje, és az ő kezében lett volna a kötés és oldás hatalma, aki tiszta és hitében erős volt, aki soha nem érezte a vágy simogatását és erejét, akit semmilyen zűrzavar nem tudott eltántorítani Krisztustól, a saját hasonlatosságára akarta volna átalakítani az emberi nemet, és Krisztus hitének árulóit és a szenvedélyektől gyötrötteket a legnagyobb szigorúsággal üzte volna el. Nem azt gondolta volna, hogy esendőségből vétkeznek, hanem azt, hogy gonoszúságból, és csupán színlelik a fájdalmat könnyeikkel. Ugyanis igen fontos oka volt, hogy Pétert tette az egyház fejévé, és nem Jánost. Erről mondtad te, Gatti, hogy a kifürkészhetetlen isteni elhatározások közé tartozik.

E szavakkal Mátyás király asztalt bontott, és éleselméjűsége valamennyiünkben mély nyomot hagyott.⁴⁰

⁴⁰ Mátyás állásfoglalása az aszkézissel szemben a családi élet védelmében, az Aquinói Tamás és Duns Scotus nyomán kialakuló szörszálhasogató skolasztikával szemben, a morális teológia és az evangélium olvasása mellett, híven tükrözi a korabeli laikus mozgalmat, különösképpen a „devotio moderna” szellemét. Emlékeztetni kell rá, hogy ennek a híve volt Vergerio is. Mátyás idején a devotio moderna már behatolt a Mátyás által olyannyira pártfogolt pálos szerzetesrendbe. Hieronymus szóban forgó művében Jovinianus túlzó, aszketikus elveivel szemben éppen az emberi élet törvényeit védelmezi. Ezzel magyarázható Hieronymus e művének nagy népszerűsége a reneszánsz idején. Feltűnő, hogy Hunyadi Mátyás álláspontja a vitában meglepő azonosságot mutat fel Erasmus felfogásával, amely elsősorban A Balgaság Dicséretében nyilvánul meg. (Rotterdami Erasmus: A Balgaság Dicsérete. 2. kiad. Bp. 1960. LIII. 119-125.) A szóban forgó Hieronymus-idézetet ld. Eusebius Hieronymus Stridonensis presbyter: *Adversus Jovinianum* I. 26.

31 / BÖLCS MONDÁS

Buda hegyen épült város, mellette folyik el a Duna. Nem tudják biztosan, honnan kapta a nevét, vagy az ókori Budaliától, vagy attól a szent férfiútól, akit Buddhának neveztek, nem mintha ő lett volna az alapítója, hanem mert olyan kiváló volt, hogy az ő nevét adták neki. Buddha volt Hieronymus tanúsága szerint a feje India bölcseinek, akiket önsanyargató brahminoknak neveznek. Azt hírelik róla ők maguk, hogy egy szűz szülte az oldalából. Hogy ez a születés igaz-e, vagy sem, nem döntöm el. Annyi bizonyos, hogy Buddhának hívták azt a bölcs férfiút, aki az indusok vallási tanát összeállította. Ezt azért mondom, mert Magyarországon a neveknek a kiváló emberek nevéhez való hasonlóságát többnyire megőrizték. Például Sirmium város Sirmusnak, a triballusok ókori királyának nevével csendül egybe, és - hogy ne soroljam fel valamennyit - Strigonium máshol is akad, nemcsak Magyarországon, meg Pestum is, hiszen Paestumról szól Vergilius verse:

*...láttam a paestumi kertbe virulni a rózsát.*⁴¹

Ez a Paestum itáliai. A magyar Pest a Duna partján van, és szemből néz át Budára, közöttük folyik el a Duna. Amaz síkságon, emez pedig egy mindenfelől előtörő hévizekben bővelkedő hegyen épült, és úgy körül van véve szőlőkkel meg gyümölcsösökkel, hogy az egyik oldalról csupa szőlőkeres dombra, a másik oldalról pedig Pestre és a mezőkre látni el. Olyan nehéz Budáról a folyóhoz lemenni, hogy ott, ahol a Boldogságos Szűz temploma emelkedik, mintegy fél stádium hosszúságú kőlépcső vezet le a Dunához a királyok bőkezűségéből. De hogy tárgyamhoz visszatérjek, mikor a főurak tanácsát összehívták Budára, de még nem járulhattak a király elé, az előkelő származású Báthori Miklós püspök is a főurak közt volt. Vác Budától húsz mérföldnyire van, és Vácról Budára a folyó mentén lehet eljutni. Ez a Miklós felettébb erényes és nagylelkű volt, és kivált méltóságteljes megjelenésével. Itáliában kitanulta a humanista tudományokat, gondos és szorgalommal tovább növelte műveltségét, és nem riadt vissza sem fáradalmaktól, sem virrasztástól, semmiféle akadálytól, hogy tanulmányait folytassa. Rövidesen elérte, hogy a legtudósabb és legélesebb elméjű bölcsek is ámulva dicsérték tudását és olvasottságát. És nehogy a semmittevésnek és a fecsegésnek hódoljon, míg a királyi tanács összeül, egy könyvet hozott magával, ha jól emlékszem, Cicerónak azt a művét, melynek Tusculumi kérdések a címe. Sokan nevettek, hogy ez a kiváló ifjú könyvet olvas, szokatlan és új dolog ugyanis a magyaroknál, ahol a fecsegés meg a pletykázás járja, hogy a püspökök könyvet olvasgassanak. Közben bejött Mátyás király, és meglátta, hogy Miklósnál könyv van. Így szólt ekkor Galeottóhoz:

- Nemde a te tanítványod és kenyeres pajtásod volt ez a Miklós, aki ennyire szereti az olvasmányokat és a tudást? Jól van ez így! Már az Apostol is, mikor püspököt szemelt ki, azt mondta többek között, hogy tudós ember legyen, hiszen tanítani csak az tud, aki tanult; a tudást pedig vagy felülről sugalmazzák, vagy buzgalommal és fáradsággal nyerjük el. Miklós is helyesen teszi, ha olvas és tanul, lelkét ékesíti, a restséget és tunyaságot pedig messze elkerüli.

Ezután azokhoz a főurakhoz fordult Mátyás király, akiknek a nevetgélését észrevette:

⁴¹ A Vergilius-idézet (*Georgicon* IV. 118-119.) másként hangzik: „Forsitan et pingues hortos quae cura colendi / Ornaret canerem biferique rosaria Paesti.” Lakatos István fordításában: Dalba tehetném tán, hogy kell dús kertedet óvni, / S Paestumnak kétszer viruló rózsái mi szépek.

- Ne nevéssétek ki azt, amit tudatlanságtokban nem vagytok képesek felfogni. Miért csúfoljátok Miklós püspököt? Nem hallottatok arról a nagy eszű rómairól, akit Catónak neveztek, és akinek a halálát Uticában, egy afrikai városban, mint a história tanítja, Julius Caesar annyira szívére vette, pedig ellensége volt. Ez a kitűnő gondolkozású, csodálatra méltó tudású, nagy tekintélyű Cato mindig olvasott mindenki szeme láttára, míg a római szenátus össze nem ült, mert a semmittevést tartotta a bűnök melegágyának.

E szavak hallatán csodálni kezdték Miklóst mindazok, akik addig olvasgatása miatt kigúnyolták. Elismerték szerénységét és nagyvonalú bőkezűségét, csodálták ősi családját, tisztelettel emlegették testvérét, Báthori Istvánt, a törökverőt, dicsérték szép mozdulatait, napról napra hallott szelíd, ékes cicerói nyelvezetét. Dicsérték szellemének élénkségét, kitartását, derekaságát, becsületességét és őszinte barátságát; azt, hogy sohasem nyilatkozik meg benne a gőg, a túlbuzgóság. Díszére és ékességére válik és vált - testvérevel, Istvánnal együtt - őseinek, akik oly kiválóak voltak. Azt is csak tudatlanságukban kárhoztatták, hogy a hazai szokástól eltérően a királyi palotában olvasgat, mert tudták róla, milyen lélekkel, milyen lelki szilárdsággal tűrte versenytársainak és irigyeinek mardosását, és a végén mégis legyőzte őket. Mindig ugyanolyan maradt a gyűlölet tombolása közepette, a sors dühöngő fenyegetésének perceiben is, amilyenek jó sorsában látták. Nem mesélem el, milyen pompásan építette újjá Itáliából behívott mesteremberekkel és óriási költséggel templomát, és a templom és a püspöki palota méltón tükrözi vissza nemes lelkének fényét. De egyet nem hallgathatok el róla. Mikor idestova két évvel ezelőtt Magyarországon voltam, meglátogattam Miklóst. Olyan emberséggel fogadott, és úgy kedvemre járt, hogy magam is elcsodálkoztam vendégszereteten. Buzdított, hogy írjam meg Mátyás király tetteinek történetét, nehogy a nagy király dolgai, melyekkel hazája hírét és dicsőségét szolgálta, tunya feledésbe vesszenek. Igen tetszett nekem környezetének tiszteletet keltő választékossága: az ő házában állandóan előadnak valamit, vagy tanulnak, vagy énekelnek lant kíséretével, vagy tisztes társalgás járja: nem ismerik a gyűlölködést, gyávaságot, időpocsékolást. A gyakori séta a várból ki a kertekbe, melyeket ő ültetett, és ő ékített halastavakkal, majd vissza a kertekből föl a várba, mindig derék emberekkel való beszélgetéssel, könyvek társaságában telik, az utat szinte észre sem lehet venni a viták hevében. Néhanapján a püspök kikocsizik, hogy felkeresse a szép, napsütötte, szőlőkkel és gyümölcsfákkal beültetett dombok koszorúját; ez sem esik meg olvasás és vita nélkül, és jólesik azt hinni, hogy Bacchusnak e virágzó halmain ott lakoznak Minerva és a múzsák.

32 / MAGYARORSZÁG DÍCSÉRETE

De már befejezzük könyvecskénket, nemes János herceg, nehogy a példák nagy bősége tekintettel zsenge korodra, unalmat váltson ki belőled. Mert ha mindazt összegyűjteném, amit Mátyás király, a te atyád, jelenlétemben tett és mondott, hatalmas kötetet tölthetnék meg vele, és ez talán visszariasztana téged az átolvasásától. Én a sokból keveset szakítottam ki, hogy ifjúságodat utánzásukra intsem, az erényre lelkesítsem. Mert nemcsak te, mint az ő fia, hanem az egész földkerekség is utánzásra méltónak fogja ítélni azt, amit megírtunk. Még a barbár is méltányolná az ő szigorú kedvességét, illetve kedves szigorát, tréfákkal ízesített bölcsességét, illetve bölcsességgel elegy tréfáit. Legyen ez számodra az utánzás tüköre, hogy a példákön okulva nagy dolgok alkalmas kormányzója váljon belőled. A fejedelmeket az emberek fölé emeli méltóságuk, és a népet erényeikben is felül kell múlniuk, hogy senki ne érezze keménynek uralmukat. Mi már régen átláttuk, hogy Magyarország bővelkedik tisztességes főurakban. És hogy el ne feledkezzem a püspökökről, Orbán győri püspök,⁴² Mátyás király kincstartója, a maga kiváló udvarával, pompás életmódjával, sok gyönyörű holmijával nem olyan bőségben él-e, hogy más országban a fejedelmek sem gazdagabbak nála? Mit mondjak emberségéről, mikor láttam, mint várja pompásan terített asztala az idegen vendégeket, csupa tudós és bátor férfi ül mellette, és bár ő maga, ha nem lakománál ül, néha kissé zordabb a sok és fontos ügy miatt, valójában mégsem az: könnyen megtalálni szavaiban a jókedvet. Különösen azt tartom bámulatra méltónak, hogy bár a behajtásra és kifizetésre váró pénzek sok komoly gondja szorongatja, hiszen őt terheli Magyarország minden gondja-baja, mégis olvas, vitatkozik, különféle tudományos könyvekben is otthonos. Az ő pompás és mindennapos vendéglátását tudós férfiak élvezik, és jelenlétemben egyszer egy elég nehéz és kétes dologról esett szó. Kiki mást mondott, ő pedig előhozatta hálósobájából a könyveket, és egy pillanat alatt meglegelte azokat a tekintélyeket, akiket a dologban idézni kellett. Márpedig ezt soha meg nem tudta volna tenni, ha nem volna jártas a könyvekben. Ehhez járul még Mátyás király iránti bámulatra méltó hűsége: éjjel-nappal azon gondolkodik, hogyan és hol védheti vagy növelheti a király becsületét. Mindenki tudja, mit ér a kincstáros becsületessége a királyi tekintély fenntartásában, hiszen Magyarországon minden pénz kifizetése, mint egy forrástól, tőle indul ki. Nem fél semmilyen fáradozástól, virrasztástól a királyi becsületet és tekintélyt érintő dolgokban, még akkor sem, ha tisztességes mentséget találhatna rá. A királyi adományozásokat, melyek gyakoriak és bőségesek, maga Orbán fizeti ki, és még jobban esik a megjutalmazottaknak, hogy gyorsan és jókedvűen adja. Sőt, ha látja, hogy a király kiváló embert jutalmazott meg, még a magáéból is megtoldja a jutalmat, ezzel bizonyítja, hogy a főuraknak is követniük kell a király szokásait. De hogy tárgyunkhoz visszatérjünk, a könyvecskét, nemes herceg, neked ajánlottuk, ellenőrének és bírójának pedig Mátyás királyt választottuk. Más hasonlókat is mellé teszünk még, ha észrevevesszük, hogy az elsővel kedvére tettünk a királynak (mert ő az elme legtalpraesettebb bírálója), és neked is, akinek utánoznod kell atyád szokásait

⁴² Nagylucsei Dóczi Orbán, győri, majd 1476-tól egri, 1496-tól bécsi püspök, nádori helytartó, Mátyás életének utolsó szakaszában tizenegy évig kincstáros. E tisztségében minden tekintetben támogatta Mátyás király törekvését, hogy a kincstári jövedelmeket rendes és rendkívüli adókkal növelje, s ezzel a királyi sereg fenntartását, az udvartartás költségeit, s általában Mátyás uralmának szilárdságát biztosítsa. Galeotto győri püspöknek mondja, pedig művének írásakor már régen egri püspök volt. (A győri püspöki székhelyen 1476-ban Bakócz Tamás követte.) Azt viszont helyesen írja Galeotto, hogy Dóczi Orbán királyi kincstartó. (1479-ben lett azzá.) Talán meg lehet kockáztatni azt a feltevést, hogy Galeotto évtizedekig gyűjtötte feljegyzéseit készülő munkájához, így maradhatott benne ez a kis tévedés.

és erényeit, és éjjel-nappal emlékezned kell e könyvecske példáira, hogy méltó légy kiváló atyádhoz és a magyar fejedelmi tiszthez. Dicsőséges dolog, ha ilyen fontos ügyben valaki hagyja meggyőzetni magát! A bölcsék tanúsága szerint a magyarok mind eszük járása miatt (mint Hieronymus állítja), mind országuk fekvése miatt (mert a pannonok szokásait vették fel) ravaszak és bátrak. Tibullus költő is azt mondja:

*...még tanuzáskor is álnok
Fajta a pannon...*⁴³

Ő a pannonok okosságára az „álnok” szót használja, mivel a pannonok ellenségei voltak a rómaiaknak.

Statius viszont így ír Az erdőkről című könyvében:

*...és a szilaj pannon meg a gyorsnyilu örmény
Rettenetes...*⁴⁴

Ha pedig egy nép szilaj és okos is, amilyennek a magyart megismertük (és most ők élnek Pannóniában), annak tekintélyes voltában, méltóságában és kiválóságában józan ember soha nem kételkedhetik.

⁴³ Tibullus IV. 1. 108-109

⁴⁴ Statius: *Silvarum* I. 4. 78-79.

UTÓSZÓ

ÍRTA KARDOS TIBOR

GALEOTTO MARZIO

Hunyadi Mátyás humanista udvarának egyik legjellemzőbb alakja volt Galeotto Marzio, akinek itt teljes terjedelemben közölt munkája, a Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv (*De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae liber*) a kor legszínesebb, legelevenebb irodalmi emléke. Galeotto Marzio munkája friss, közvetlen, élményszerű, ott is egyéni szint tud belevinni a fejedelmi arckép megrajzolásába, ahol szemmel láthatóan vándoraneidotákat dolgoz fel. A gyűjtemény számos fejezetének magva azonban egyéni élményen alapul, ez magyarázza közvetlenségét, meggyőző erejét. A munka 1485 tavaszán keletkezett, mintája Antonio Beccadelli (másként Panormita) Aragóniai Alfonzról, valamint Enea Silvio Piccolomininek Zsigmond császárról s általában az újabb német-római császárokról szóló hasonló tárgyú művei voltak. Ismernie kellett Vitéz János barátjának, Pier Paolo Vergeriőnek Magyarországon írt anekdotagyűjteményét is, melynek egy-két erőteljesen polgári és plebejus tartalmú fennmaradt anekdotája nemcsak Galeotto gyűjteményével van rokonságban, de a magyar Mátyás-trufákkal, anekdotákkal is. Galeotto felvilágosult művecskéje szellemében a nápolyi felvilágosodott humanisták gondolkodásához áll közel. Az előadott élményeket többszöri magyarországi tartózkodása során szerezte, 1461 óta, tehát csaknem egy negyed évszázad folyamán. Szövegünk forrása Galeottus Martius Narniensis: *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Johannem, eius filium liber*. Ed. Ladislaus Juhász. (Lipsiae, Teubner, 1934. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.) A magyar fordítás először a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyar Klasszikusok sorozatának Kardos Tibor szerkesztette A renaissance Magyarországon (Bp. 1961.) című kötetében jelent meg.

Galeotto Marzio életrajzi adatai az alábbiakban foglalhatók össze: 1427 táján született, patrícius családból az umbriai Narniban. Ifjúkoráról semmi bizonyosat nem tudunk. El-fogadhatónak látszik az az adat, mely szerint egy ideig katonáskodott. 1447 táján Ferrarában találkozunk vele, a humanista Guarino házában, itt kötött egész életre szóló barátságot Janus Pannoniusszal. A fiatal magyar poéta szellemi fejlődésére is bizonyos befolyással volt. 1450-ben a szent év ürügyén megfordult Rómában, ugyanezen évben beiratkozott a padovai egyetem orvosi karára, de egyidejűleg irodalmi előadásokat tartott a görög-római irodalomból. Egy híres padovai orvoscsalád, a Montagnana család egyik tagjának, Bartolomeo da Montagnana padovai orvosprofesszornak leányát vette feleségül. Ez a család az averroista gondolatok egyik jelentékeny közvetítőjének tekinthető, és Bartolomeo e tekintetben nagy hatással volt vejére. Galeotto Padovában, illetve Montagnanában tartózkodott 1461-i első magyarországi útjáig. Még ez évben vagy a következőben visszatért Itáliába, majd Franciaországon keresztül Spanyolországba és Angliába utazott püspökökhöz és főúri ismerősökhöz. 1463-ban ismét Padovában van. 1463-tól a bolognai egyetemen a retorika és a poétika tanára. Adatok bizonyítják, hogy 1465-ben is tanított. Lehet, hogy 1465 derekán az Itáliában követségben járó Janus Pannonius viszi Magyarországra; a rendelkezésünkre álló adatok szerint, úgy látszik, évekig nálunk is tartózkodik, egészen a Vitéz-Janus-féle összeesküvésig. 1473-tól megint bolognai tanár 1477-ig. Magyarországon Galeotto a király társalkodója és mulattatója lehetett, még háborúiba is elkísérte. Az uralkodó rábízta a keletkezőben levő könyvtár őrzését is. Ekkor írta *De homine* (Az emberről) című művét. Visszatérve Bolognába, 1477-ben írta

meg a *De incognitis vulgo* (A közönségesen ismeretlen dolgokról) című munkát, és a benne levő felvilágosodott és materialista nézetek miatt súlyos kellemetlenségei támadtak a velencei inkvizícióval. Lorenzo de' Medici és Hunyadi Mátyás segítségével került ki a börtönből, utána Rómába kellett mennie. Innen Magyarországra sietett, és 1480-ig itt is maradt. Életrajzíróinak állítása szerint ekkor ismét hazatért, de 1481 végén, illetve 1482 elején Veszprém városában találjuk. Itt Johannes Niger dominikánus szerzetessel tettelegességgé fajuló vitája volt. Ezek után, úgy látszik, sietősen hazatért, de 1482. szeptember 30. után, mikor Mátyás király elfoglalta Hainburg várát, megjelent a király táborában, hogy leányai számára jegyajándékot kérjen. Mint szövegéből kiderül, ellenségeitől tartva hazaiparkodott. Emlékei alapján írta meg 1485 tavaszán Mátyás királyról szóló munkáját, és alkalmasint személyesen adta át utolsó magyarországi utazásakor. 1492-ben Franciaországban járt VIII. Károly királynál, hogy *De excellentibus* (A kiválóakról) című művét felajánlja neki. Némely források szerint 1497-ben halt meg (lezuhant lováról). Halálának helye bizonytalan, némelyek szerint Csehország, mások szerint Montagnana, ismét mások szerint Lyon.

Galeotto Marzio magyarországi élményei alapján írt történeti munkájában említi a Velencében 1484 karácsonytól 1485. február 13-ig zajló lovagi játékokat, amelyeken Gaspere di Sanseverino részt vett, majd pedig „a minap” (*nuper*) Mantovában mutatta be lovagi bátorságát. Ezek a mantovai viadatok 1485. április 13. és 16. között játszódtak le. Azt viszont nem említi Galeotto, hogy Mátyás elfoglalta Bécsset (1485. június 1.), pedig erről aligha feledkezik meg, ha munkáját nem fejezte volna be. Ez a hír egy hónap alatt elterjedt egész Itáliában. Galeotto műve tehát 1485 tavaszán nyerhette el végleges formáját. Nyíltan kimondott - és elért - célja, hogy a trónörökös, a fiatal Corvin János herceg elé példaképül állítsa atyját. Az anekdota sokkal alkalmasabb rá, hogy egy rendkívüli egyéniség életszerűen átsugározzon rajta, mint akár a legmagasabb rendű történeti jellemzés. Ezért hat olyan nagy erővel Galeotto, amikor közvetlen frissességgel mutatja be apró, csattanós történeteiben Mátyás becsületességét, ügyességét, nagylelkűségét, méltányosságát, példátlan ideg- és akaraterejét, összpontosító képességét és mégis szerteágazó figyelmét. Hunyadi Mátyás személyes bátorsága annyira megnyilatkozik a Holubárral való híres kopjatörésben, hogy azt is elhisszük, hogy Mátyás valóban kész lett volna - mint hangoztatta - személyes párviadalban megmérkőzni III. Friggyessel, de a császár bujkált előle. (Nápolyi Beatrix nagyapja, Aragóniai Alfonz hívta ki így párharcra a trónkövetelő Anjou Renét.) Akárcsak a reneszánsz fejedelmek e nagy mintaképe, Mátyás sem fél merénylettől, mérgezésről, mondván, hogy aki „igazságosan és törvényesen kormányoz, annak nem kell alattvalói fegyverétől és mérgétől félnie”. Amiként Aragóniai Alfonz elutasította - legalábbis Panormitának Galeottoéhoz hasonló című és tárgyú munkája szerint -, hogy ellenségeit csalárd módon elfogassa vagy meggyilkolja, ugyanúgy utasítja vissza Mátyás a pápai követ ajánlatát, hogy elfogassa Podjebrád György fiait, akik becsületében megbíztak. (Galeotto naiv őszinteségére vall, hogy művében Mátyás felháborodottan visszautasítja ugyan, hogy valaki méreggel pusztítsa el egykori apósát, Podjebrád Györgyöt, de ha karddal tenné meg, az már egészen más...)

Galeottonak ki nem mondott, de az előbbihez kapcsolódó, szinte legfontosabb célja, hogy az Aragóniai-ház és Mátyás király közös pápaellenes politikáját támogassa. A rövid kis munkát át- meg átjárja az egyház- és pápaellenesség. Már az I. fejezetben nekiront a pápai követnek, éppen az imént elmondott történet ürügyén. A II. fejezet a magyar főpapság bűneit teregeti ki, a 13. egy gátlás nélkül intrikáló pápai követ megfeddéséről és kiutasításáról szól. A 18. fejezetben Rangoni Gábor bíborossá tétele kapcsán Mátyás király egyházpolitikai törekvéseinek jogi alapjáról ír, amit a híres konstanzi oklevél biztosított: a magyar királyok főkegyúri jogáról a főpapok kijelöléséhez. A 26. fejezetben személyes élményeit eleveníti fel, amikor Velencében a fanatikus inkvizítor felkorbácsolta ellene a tudatlan tömeget. A 30. fejezetben, művének

csaknem a végpontján gúnyoltatja ki a királlyal Giovanni Gattit, az öntelt dominikánus teológust. Nem véletlen, hogy Gatti a királyt „óva inti”, nehogy valami „tévelygésbe” essék, hiszen Galeottót is ilyen „tévelygések” miatt állították pellengérre Velencében.

Galeottónak nemcsak Bonfini tulajdonított materialista és epikureista nézeteket, ebben a munkájában is vannak materialista vonások. Anekdotagyűjteményét át- meg átjárja a középkori arab materializmus legnagyobb alakjának, Avicennának tana, különösképpen, amikor az ő nyomán azt hirdeti, hogy a test alapjában meghatározza a lelket. Lorenzo Vallára és az újplatonistákra kell gondolnunk, amikor a vallásalapítást teljességgel emberi műveletnek fogja fel. Mikor Buda városának nevét magyarázza, és helytelenül Buddha nevével hozza összefüggésbe, figyelemre méltó kitérőt tesz. Egyesek szerint ugyanis Buddhát egy szűz hozta a világra, méghozzá „az oldalából” nőtt ki (akárcsak Éva Ádáméból). Galeotto maliciózan hozzá is teszi: „Hogy ez a születés igaz-e, vagy sem, nem döntöm el. Annyi bizonyos, hogy Buddhának hívták azt a bölcs férfiút, aki az indusok vallási tanát összeállította.”

Galeotto munkáját új tudományos szemlélet és életöröm ragyogja be. A vidám lakoma, a szellemes társalgás, a sziporkázó ötletek, a kellemes beszélgetés e lelkes híve többet tett Mátyás udvarának megörökítésére, mint sok ünnepélyes és terjedelmes mű szerzője együttvéve.